Nikolai Vasilievici Gogol

Portretul

PARTEA ÎNTÂI

Nicăieri nu se oprea lume mai multă ca în fața prăvălioarei de tablouri din bazarul Şciukin. În adevăr, prăvălioara asta avea o colecție cu tot soiul de minunății. Tablourile, în rame de bronz, erau pictate mai mult în ulei, acoperite cu un str.at de lac verde închis. O iarnă cu copacii albi, o seară purpurie ca vâlvătaia unui incendiu, un țăran flamand cu pipă şi cu o mână sucită – aducând mai curând a curcan cu manşete, decât a om – iată motivele obişnuite. Afară de tablouri, se mai găseau în prăvălioară şi câteva gravuri: portretul lui Hozrev-Mirza – cu o căciulă de oaie – portrete de generali cu tricornuri şi cu nasuri strâmbe, iar pe uşă, cum e obiceiul la astfel de prăvălioare, atârnau legături de litografii grosolane, pe coaie mari, dar care totuşi vădeau talentul înnăscut al rusului. Una dintre ele o înfățişa pe prințesa Miliktrisa Kirbitievna[1], alta arăta oraşul Ierusalim, peste ale cărui case şi biserici se întindea nestingherită vopseaua roşie, acoperind o bucată de pământ şi doi pelerini mujici, purtând mănuşi cu câte un singur deget.

De obicei, numărul cumpărătorilor acestor opere e mic; în schimb, există o mulțime de spectatori. Câte un lacheu, pierde-vară, cască gura la ele, ținând în mână sufertaşul cu mâncarea luată de la birt, pentru boierul lui care, fără

îndoială, n-are să mănânce o supă prea fierbinte. Înaintea lacheului stă un soldat, acest „cavaler” al târgului de vechituri, având de vânzare două bricege, iar alături o precupeață din Ohta cu un coş plin de ghete. Toți îşi arată admirația în felul lor: de obicei mujicii umblă cu degetele pe tablouri, „cavalerii” se uită serios, lacheii tineri şi ucenicii râd şi se tachinează, privind caricaturile, pe când lacheii bătrâni – în mantale de postav gros – se uită numai ca să caşte gura la ceva, iar precupețele, rusoaice tinere, se grăbesc instinctiv să se apropie şi ele, ca să audă ce trăncăneşte lumea şi se uită, pentru că se uită alții.

Tânărul pictor Ceartkov trecu într-o zi pe acolo şi fără să vrea se opri în fața prăvăliei. Mantaua veche, hainele sărăcăcioase arătau că se devotase cu totul muncii lui şi că n-avea timp să se îngrijească de îmbrăcăminte, care întotdeauna are nu ştiu ce farmec tainic pentru tineret. El se opri în fața prăvăliei şi râse în sinea lui de tablourile acelea groaznice. Pe urmă puse stăpânire pe el un gând. Se întrebă cine are nevoie de astfel de lucruri.

Nu i se părea curios faptul că poporul rus se uită ca vrăjit la *Eruslan Lazarecici,* la *Flămânzilă şi Setilă* sau la *Foma şi Erioma.* Poporul înțelege uşor astfel de subiecte.

Însă unde erau cumpărătorii acestor mâzgălituri pestrițe în ulei? Cine are nevoie de aceşti țărani flamanzi, de aceste peisaje roşii şi albastre, care pretind să se înalțe la un nivel mai ridicat de artă, dar în care, de fapt, se vede înjosirea ei profundă?

După cât se pare, nu era opera unui copil autodidact, altfel – cu tot caracterul de caricatură fadă a ansamblului – ar fi trădat totuşi un avânt. Aceste picturi dovedeau însă pur şi simplu tâmpenia, neputința şi o senilă lipsă de talent intrată în chip samavolnic în rândul artelor, când de fapt locul i-ar fi fost printre meseriile vulgare, acea lipsă de talent care, credincioasă menirii sale, a introdus în artă meseria. În toate aceste mâzgălituri, stăruiau aceleaşi culori, aceeaşi manieră,

aceeaşi mână greoaie şi rigidă, aparținând mai degrabă unui automat construit în chip grosolan, decât unui om!...

Ceartkov rămase vreme îndelungată în fața acestor tablouri murdare, de la un timp cu gândul aiurea, departe de ele. În răstimp, negustorul – un omuleț cu o înfățişare ştearsă, nebărbierit de duminică, într-o manta de postav păros – îi vorbea întruna şi se tocmea cu el asupra prețului, fără să fi aflat întâi ce-i place sau ce-i trebuie.

— Pentru țăranii aceştia şi pentru peisaj, să-mi dai douăzeci de ruble... Ce tablouri! îți încântă ochiul. Abia le-am primit... Nici nu s-a uscat încă lacul! Dacă doriți, luați „Iarna" aceasta! Cinsprezece ruble... Numai rama cât face! Uitați-vă ce iarnă! Spunând astfel, negustorul pocni uşor pânza, ca să arate – probabil – buna calitate a iernii.

— Doriți să vi le împachetez şi să vi le trimit acasă? Unde stați? Băiete, dă-mi o sfoară!

— Stai, frate, nu mă lua aşa repede! – spuse pictorul, trezindu-se din gânduri şi văzând că negustorul se şi apucase să lege tablourile.

Îi era ruşine să nu cumpere nimic după ce stătuse atâta vreme în prăvălie, de aceea spuse:

— Stai să văd, poate găsesc ceva care să mă intereseze.

Se plecă şi începu să ridice nişte mâzgălituri vechi, îngrămădite pe jos, şterse şi prăfuite, pesemne fără nicio căutare. Erau acolo portretele unor oameni ai căror urmaşi poate că nici nu se mai aflau pe lume: figuri cu totul necunoscute, pe pânze rupte, în rame cu poleială ştearsă, într-un cuvânt, gunoi şi vechituri. „Poate găsesc ceva", gândea pictorul, cercetând mai departe acele lucruri. Auzise de multe ori că la negustorii de tablouri grosolane s-au găsit uneori picturi de-ale marilor maeştri.

Văzându-l ce fel de marfă caută, negustorul îl lăsă în pace, îşi reluă obişnuitul aer important şi se duse din nou la uşă, unde prinse iar a chema trecătorii, arătând cu mâna spre prăvălie:

— Pe-aici, taică… Avem tablouri! Poftiți, poftiți, chiar acuma le-am primit.

Strigă mult şi aproape degeaba. Abia după ce se sătura de grăit cu negustorul de haine vechi, care sta şi el în uşa prăvălioarei de peste drum, îşi aminti în sfârşit că are un client în prăvălie.

— Ai ales ceva, drăguțule? – îl întrebă pe Ceartkov, după ce se întoarse cu spatele la lume şi intră înăuntru.

Pictorul stătea de câtva timp nemişcat în fața unui portret într-o ramă mare, splendidă odinioară, dar pe care acum urmele de poleială abia mai luceau.

Era un bătrân cu fața slabă, de culoarea bronzului, şi cu umerii obrajilor ieşiți. Trăsăturile feței păreau să fi fost prinse într-o clipă de contractare nervoasă şi trădau o forță neîntâlnită la miazănoapte: purtau pecetea unui sud înflăcărat. Bătrânul era înfăşurat într-un veşmânt larg, asiatic. Cu toate că portretul era prăfuit şi fusese prost păstrat, Ceartkov, după ce-l şterse de praf, descoperi numele penelului unui pictor de seamă. Părea că portretul era neisprăvit, însă puterea penelului era izbitoare. Te minunai mai ales de ochi: aveai impresia că pictorul îşi pusese în ei toată puterea penelului şi toată grija. Erau vii cu adevărat, priveau din portret, parcă stricându-i armonia prin ciudata lor putere de viață. Când Ceartkov duse portretul la uşă, ochii prinseră a privi cu o putere şi mai mare. Aproape aceeaşi impresie o avură şi oamenii aflați în fața prăvăliei.

— Parcă se uită… parcă se uită! – strigă deodată o femeie şi se dădu înapoi.

Pictorul puse portretul jos, cu un sentiment neplăcut, pe care nici el nu-l înțelegea.

— Nu-l luați? – îl întrebă negustorul.

— Cât ceri pe el?

— N-am să vă cer mult… Dați-mi şaptezeci şi cinci de copeici!

— Nu!

— Dar cât?

— Două grivne, – spuse pictorul dând să iasă.

— Ce preț! Cu două grivne nu iei nici măcar o ramă! Se vede că aveți de gând să-l cumpărați mâine… Domnule, domnule, poftiți înapoi! Mai puneți măcar o grivnă. Hai, luați-l cu două grivne… Numai ca să fac saftea, zău aşa! Sunteți primul client astăzi.

Făcu un gest, ca şi cum ar fi spus: „Fie, ducă-se!"

Astfel, într-un chip cu totul neaşteptat, Ceartkov cumpără vechiul portret.

„Pentru ce-l iau! Ce să fac cu el?" se întreba în acelaşi timp.

Dar nu mai avea încotro. Scoase din buzunar o monedă de două grivne, o dădu negustorului, luă portretul la subțioară şi porni spre casă. Pe drum, îşi aduse aminte că moneda dată pe portret era ultima. Gândurile i se întunecară deodată, fu cuprins de ciudă şi-şi simți sufletul pustiu.

— La naiba! Prost se mai trăieşte pe lume! – spuse el, ca orice rus căruia treburile îi merg rău.

Călca aproape maşinal, cu paşi repezi fără să-i pese de nimic, în timp ce casele, aşezate cu fața la apus, reflectau roşeața caldă a amurgului care mai stăruia la jumătatea cerului, tot mai tare creştea lucirea rece şi albăstrie a lunii. Se întindeau pe trotuare umbrele străvezii şi uşoare ale caselor şi umbrele de picioare ale trecătorilor. Pictorul se uita tot mai lung la cerul scăldat într-o lumină nedesluşită, străvezie şi gingaşă, exclamând: „Ce culori vaporoase!"… „Păcat de bani!" spuse îndată după aceea. Îşi iuți pasul, îndreptând portretul care-i tot aluneca de la subțioară.

Ajunse acasă, pe insula Vasilievski, în strada a 15-a, obosit şi asudat. Răsufla din greu, urcând scara murdară de lături şi împodobită cu urme de pisici şi de câini. Servitorul nu era acasă, aşa că nu-i răspunse nimeni când bătu la uşă. Pictorul se rezemă de fereastră şi se puse pe aşteptat. În sfârşit, în spatele lui, se auziră paşii flăcăului în cămaşă albastră, ajutorul lui, care îi servea şi de model şi de preparator de culori; tot el îi spăla şi mătura podelele, pe care tot el le murdărea îndată cu cizmele. Se numea Nikita şi cât îi lipsea

boierul sta la poartă. Acum, din pricina întunericului, se strădui vreme îndelungată să nimerească gaura cheii. În cele din urmă, uşa se deschise. Ceartkov intră într-un antret, unde era un frig de neîndurat, ca la toți pictorii, dar dealtfel el nici nu-l băgă în seamă. Fără să-şi scoată mantaua, Ceartkov intră în atelier, o odaie mare, pătrată, scundă, cu geamuri îngheţate, ticsită cu tot felul de boarfe, cum vezi de obicei la pictori: bucăţi de mâini de ghips, de rame, pânze, schiţe începute şi neisprăvite şi draperii atârnate pe scaune. Era foarte obosit. Îşi scoase mantaua şi după ce aşeză, distrat, portretul între două pânze mici, se trânti pe canapeaua despre care nu se putea spune că e îmbrăcată în piele, deoarece şirul de cuişoare de aramă, în care fusese prinsă pielea odată, nu mai avea nimic comun cu pielea sub care Nikita băga ciorapii murdari, cămăşile şi toate rufele de spălat. După ce se întinse cât îi îngăduia îngustimea canapelei, pictorul ceru o lumânare.

— N-avem lumânări, – spuse Nikita.

— Cum n-avem?

— Păi, nici aseară n-am avut.

Aducându-şi aminte că într-adevăr n-avusese luminări nici cu o seară mai înainte, pictorul se linişti şi tăcu. Nikita îl dezbrăcă şi îi puse un halat vechi.

— A fost proprietarul! – spuse el.

— Îmi închipui că iar a cerut bani, – răspunse pictorul, făcând un semn cu mina.

— N-a fost singur…

— Dar cu cine?

— Nu ştiu… parcă era un comisar!

— Şi comisarul ce voia?

— Nu ştiu ce voia… Spunea că n-aţi plătit chiria!

— Ei, şi ce-o să fie acum?

— Ştiu eu? A spus că dacă nu plătiţi, să vă mutaţi. Ziceau că mâine vin din nou.

— N-au decât! – spuse Ceartkov, cu o nepăsare plină de tristeţe, şi se simţi cuprins de o apăsare puternică.

Tânărul Ceartkov era un pictor talentat, promitea mult. Erau sclipiri şi momente când penelul lui trăda spirit de observaţie, inteligenţă şi năzuinţa fierbinte de a se apropia de natură.

— Bagă de seamă, frate! – îi spusese nu odată profesorul. – Ai talent şi ar fi păcat să-l prăpădeşti. Dar n-ai răbdare. Dacă te interesează ceva, dacă ţi-e drag un lucru, te ocupi numai de el; de rest nici nu-ţi mai pasă şi nu-i bun de nimic. Vezi să nu ajungi un pictor la modă. Culorile tale sunt ţipătoare de pe acum; nu-ţi îngrijeşti desenul şi câteodată e chiar slab de tot; nu se distinge linia. Cauţi de pe acum culoarea la modă, cauţi ceea ce sare în ochi. Vezi să nu cazi în maniera englezească. Bagă de seamă, văd că a început să te atragă lumea… Uneori te văd cu fular elegant şi cu pălărie cu lustru… Asta e foarte ispititor. Poţi să te apuci să faci tot felul de picturi la modă şi portrete neînsemnate, pentru bani. Dar, în felul acesta, talentul nu se dezvoltă, se distruge. Ai răbdare… Chibzuieşte fiecare lucrare. Lasă luxul! Lasă-i pe alţii să facă parale. Ce-i al tău, va rămâne al tău.

În oarecare măsură, profesorul avea dreptate. Într-adevăr pictorul nostru simţea câteodată dorinţa unui chef, îi venea să se îmbrace elegant. Într-un cuvânt îi venea să facă tot ce fac tinerii de vârsta lui. Se putea stăpâni, totuşi.

Uneori, când sta cu penelul în mână, putea să uite de toată lumea. Când îşi întrerupea lucrul, i se părea că se trezeşte dintr-un vis frumos. Gustul i se dezvolta văzând cu ochii. Nu putea încă pătrunde toată profunzimea lui Rafael, dar se entuziasma de penelul vioi şi avântat al lui Guido, se oprea înaintea portretelor lui Tizian şi admira pe maeştrii flamanzi. Vălul de pe vechile pânze încă nu se ridicase pentru el de tot, întrezărea ceva în ele, şi în sine nu era de părerea profesorului cum că maeştrii cei vechi sunt la o înălţime de neatins.

Credea chiar că veacul al XIX-lea i-a şi întrecut simţitor în unele privinţe şi că natura e mai vie în arta modernă, e mai caldă şi mai plină de sevă, într-un cuvânt gândea aşa cum

gândeşte un tânăr care a înțeles ceva şi se mândreşte de asta. Uneori, îi era necaz când vedea cum vreun pictor străin, franțuz sau neamț – care câteodată nici nu era artist din vocație ci numai datorită rutinei, agerimii, penelului sau vioiciunii culorilor – făcea în scurt timp vâlvă grozavă şi avere. Nu-i veneau aceste gânduri când, absorbit de vreo lucrare, uita de mâncare, de băutură şi de toată lumea, ci îi veneau când era în mare lipsă, când n-avea cu ce să-şi cumpere culori şi uleiuri, şi când proprietarul îl sâcâia de zece ori pe zi, cerându-i chiria. Atuncea i se înfățişa în imaginația flămândă soarta plină de ispite a unui pictor bogat, îl străfulgera gândul care adesea le trece ruşilor prin minte, să lase toate lucrurile baltă şi să-şi înece necazul într-un chef. Acum avea aceeaşi dorință.

— Da… răbdare! – spuse el cu ciudă. – Dar orice răbdare are margini. Să ai răbdare! Dar ce-am să mănânc mâine? Nimeni n-o să-mi împrumute bani. Dacă m-aş duce să-mi vând toate tablourile şi desenele, n-aş căpăta pe ele nici două grivne! Fireşte, simt că tablourile şi desenele mi-au fost de folos. Niciunul nu l-am făcut degeaba. Am învățat câte ceva, cu fiecare. Dar ce folos din asta: studii şi încercări… încercări şi studii! şi asta n-are să se isprăvească niciodată… Cine le cumpără, dacă nu-mi cunoaşte numele? Şi apoi, cui îi trebuiesc nişte reproduceri după opere de artă din antichitate, nişte desene de student, „Dragostea Psychei” încă neisprăvită, perspectiva odăii mele, ori portretul lui Nikita, cu toate că e mai bun, zău, decât portretele unor pictori la modă! Ce Dumnezeu? De ce să mă chinuiesc tocind abecedarul ca un şcolar, când aş putea străluci şi eu ca şi ei şi să mai am şi bani?

Spunând acestea, pictorul se cutremură şi îngălbeni deodată. O față schimonosită convulsiv îl privea, parcă vrând şase desprindă dintr-o pânză din fața lui. Doi ochi înspăimântători îl priveau țintă, gata parcă să-l înghită… Gura amenințătoare îi poruncea să tacă… Cuprins de spaimă, pictorul vru să-l strige pe Nikita, care sforăia voiniceşte în

tindă, dar se opri şi începu să râdă; frica i se împrăştie într-o clipă: în fața lui se afla portretul cumpărat şi uitat cu desăvârşire. Razele lunii luminând odaia căzură şi pe portret şi-i dădură o ciudată putere de viață. Pictorul începu să-l cerceteze şi să-l şteargă. Muie buretele în apă, îl trecu de câteva ori pe pânză şi-l curăță aproape de tot praful şi murdăria de care se îmbâcsise, îl atârnă pe perete dinaintea lui, minunându-se şi mai mult de extraordinara lui artă... Fața parcă prinsese viață, ochii îl priviră în aşa fel, încât pictorul tresări şi se dădu înapoi, spunând uimit:

— Se uită... se uită ca un om!

Îi veni în minte povestea auzită odată de la profesor, despre un portret al vestitului Leonardo da Vinci, la care marele maestru lucrase câțiva ani şi totuşi îl socotea tot neisprăvit, cu toate că – după cum spune Vasari – era socotit de toți drept „cea mai desăvârşită şi mai cizelată operă de artă”. Cei mai desăvârşiți erau ochii care stârneau uimirea contemporanilor. Erau redate pe pânză până şi cele mai mici vinişoare, cele abia văzute.

Dar portretul aflat înaintea lui Ceartkov avea ceva ciudat. Asta numai era artă: era ceva care strica armonia. Ochii erau vii, omeneşti! Parcă fuseseră scoşi de la un om viu şi puşi în portret, în timp ce se uita la tablou, Ceartkov nu simțea desfătarea înălțătoare care-ți cuprinde sufletul când priveşti opera unui pictor, oricât de înspăimântător ar fi subiectul: avea un sentiment bolnăvicios, chinuitor.

— Ce-o fi asta? – se întrebă el. – E doar natura... natura vie. Atuncea de unde vine acest sentiment ciudat şi neplăcut? Sau imitarea servilă, literară, a naturii, e o greşeală şi pare un strigăt strident şi spart, sau tratarea cu nepăsare a unui subiect, fără suflet, fără să te identifici cu el, îți înfățişează numai groaznica realitate, neluminată de scânteierea gândirii de nepătruns, ascunsă în tot ceea ce există? E ca şi cum ai vrea să înfățişezi un om frumos, dar te înarmezi cu bisturiul, îi spinteci pântecele şi arăți o ființă dezgustătoare. De ce oare la unii pictori o natură obişnuită şi urâtă parcă are nimb şi

nu numai că nu te impresionează urât, dar parcă te desfată, încât tot ce te înconjoară curge şi se mişcă într-un ritm mai calm, mai egal? Şi de ce la alt pictor – aceeaşi natură îți pare urâtă şi murdară, cu toate că şi el a lucrat cu fidelitate? Acea natură pare urâtă şi murdară, pentru că-i lipseşte transfigurarea. Aşa şi cu peisajul: oricât de minunat ar fi, tot îi lipseşte ceva, dacă nu-i luminat de soare.

Ceartkov se apropie de portret din nou, să vadă mai bine ochii aceia stranii şi văzu cu groază cum se uită la dânsul. Asta nu mai era o copie fidelă a naturii, era expresia ciudată de pe fața unui mort ieşit din mormânt. Fie datorită razelor lunii care aduc cu ele delirul visului şi îmbracă totul în alte forme, opuse zilei pozitive, fie datorită altei cauze, dar pictorului i se făcu deodată frică să rămână singur în odaie.

Se depărta de portret încet, şi se întoarse cu spatele la el, ca să nu-l mai privească. Totuşi, se uita pe furiş, împotriva voinței lui. În cele din urmă i se făcu frică să mai umble prin odaie. Îşi tot întorcea capul cu teamă, ca şi cum l-ar fi urmărit cineva. Nu era fricos din fire, dar în seara aceea i se ascuțiseră nervii şi imaginația, şi nu-şi putea da seama de ce-l cuprinsese acel simțământ de frică instinctivă. Se aşeză într-un colț dar şi acolo i se păru că se uită cineva la el, peste umăr. Nu putea să-i înlăture frica nici sforăitul lui Nikita din antret. Se ridică, în sfârşit, merse cu ochii în pământ până după paravan şi se culcă. Văzu întâi, printre crăpăturile paravanului, odaia luminată de lună şi portretul atârnat pe perete, drept înaintea lui. Ochii aceia se ațintiră spre el, mai îngrozitori, mai misterioşi. Parcă numai pe el voiau să-l privească. Ceartkov se sculă, cu un sentiment apăsător şi acoperi portretul de sus până jos, cu un cearceaf. Se culcă la loc, liniştit, gândindu-se la sărăcie, la trista soartă a pictorilor şi la spinoasa cale pe care urma s-o străbată pe lumea asta… Dar fără voia lui ochii i se îndreptară, printre crăpăturile paravanului, spre portretul acoperit. Cearceaful părea şi mai alb sub strălucirea lunii. Ochii înspăimântători parcă se uitau prin pânză. Ceartkov privi portretul cu groază, cu o şi mai

mare încordare, să se convingă dacă nu cumva i se năzare. Deodată, văzu aievea… că cearceaful nu mai era… Descoperit în întregime, portretul se uita drept la el, pătrunzându-l până în adâncul sufletului.

Inima i se opri cu groază şi iată ce-i fu dat să vadă: bătrânul din tablou se mişcă deodată, se sprijini de ramă, se ridică în mâini, îşi scoase picioarele afară, ieşi din cadra… Se vedea prin crăpăturile paravanului rama goală. Se auzi în atelier zgomot de paşi, apropiindu-se de paravan. Bietul pictor simțea cum îi zvâcneşte inima din ce în ce mai tare. Aştepta cu răsuflarea tăiată clipa când bătrânul se va uita după paravan. Şi se uită în adevăr… Avea aceeaşi față ca de bronz, iar ochii mari i se roteau întruna. Ceartkov vru să strige, dar simți că i s-a stins glasul, încercă să se mişte, dar trupul îi era țeapăn. Cu gura căscată şi cu răsuflarea tăiată, se uita la vedenia înaltă, învăluită în veşmântu-i larg, asiatic, şi aştepta să vadă ce are să facă. Bătrânul i se aşeză aproape la picioare şi scoase ceva dintre cutele veşmântului. Era un sac. Îl dezlegă, îl luă de cele două colțuri şi-l scutură. Fişicuri lungi şi grele căzură pe podele cu zgomot surd. Erau învelite în hârtie albastră şi pe ele scria: „1000 cervoneți”[2]. Apoi, după ce-şi scoase mâinile lungi şi osoase din mânecile largi ale veşmântului, bătrânul începu a desface fişicurile. Se văzură sclipiri de aur. Cu tot sentimentul apăsător şi cu toată spaima nemărginită ce-l stăpânea, pictorul îşi aținti privirea asupra aurului. Privea nemişcat cum îl dezveleau mâinile osoase, cum strălucea, cum suna înfundat şi cum fişicurile se făceau la loc.

În aceeaşi clipă văzu că un fişic care se rostogolise mai departe, se oprise chiar lângă piciorul patului. Pictorul îl înhață cu o mişcare aproape convulsivă şi se uită cu spaimă, să-şi dea seama dacă bătrânul nu l-a văzut. Dar el părea foarte ocupat; îşi adună fişicurile, le puse din nou în sac, apoi fără să se uite la pictor, se duse după paravan. Inima lui Ceartkov zvâcnea puternic, auzind cum răsună în odaie zgomotul de paşi îndepărtându-se. Strângea fişicul în mână

tot mai tare, tremurând din tot trupul, când auzi deodată paşii apropiindu-se din nou de paravan. Se vede că bătrânul îşi dăduse seama că-i lipseşte un fişic. Îl privea iar, de după paravan. Deznădăjduit, pictorul strânse fişicul în mână din răsputeri, îşi adună toată vlaga ca să facă o mişcare, scoase un strigăt şi se deşteptă.

Era scăldat de sudori reci. Inima îi zvâcnea cum nu se poate mai puternic. Simțea în piept o greutate atât de mare, încât parcă şi-ar fi dat ultima suflare.

„Am visat oare?” se întrebă el, cuprinzându-şi capul cu mâinile.

Dar impresia înspăimântătoare a întâmplării nu era aceea a unui vis. Aşa treaz, văzu cum bătrânul intră la loc în ramă, şi chiar cum îi flutură poalele hainei largi prin fața ochilor... în acelaşi timp, simțea limpede că ținuse în mână o greutate, cu un minut înainte.

Din ungherele întunecoase ale atelierului, razele lunii scoteau la iveală pânze, o mână de ghips, o draperie uitată pe masă, o pereche de pantaloni şi nişte cizme murdare. Abia acum îşi dădu seama pictorul că nu stă în pat, ci în picioare în fața portretului. Nu se putea dumiri cum a ajuns acolo. Îl surprinse şi mai mult faptul că portretul era descoperit şi că nu mai era nici pomeneală de cearceaf. Îngrozit, privea țintă portretul şi vedea ochii vii, de om, pironiți asupra lui. O sudoare rece îi broboni fața. Vru să se dea la o parte dar parcă picioarele îi erau țintuite de podele. Îşi dădea bine seama că nu visează: bătrânul îşi mişcă trăsăturile feței, buzele i se întinseră spre pictor, ca şi cum ar fi vrut să sugă toată vlaga din el... Ceartkov scoase un țipăt deznădăjduit şi... se deşteptă.

— Oare şi asta a fost vis?

Pipăi lucrurile din jurul lui, cu inima gata să-i spargă pieptul. Da, era culcat în pat, în poziția în care adormise. Paravanul îi sta în față, iar razele lunii umpleau atelierul. Întocmai aşa cum îl acoperise cu cearceaful, portretul se vedea la locul lui prin crăpăturile paravanului. Va să zică şi

asta fusese un vis. Şi totuşi mai simte şi acum că mâna lui încleştată a ţinut ceva. Inima îi bătea atât de repede, încât îl înspăimânta şi simţea în piept o greutate de nesuportat. Se uită ţintă la cearceaf, prin crăpătura paravanului. Şi deodată cearceaful prinse să se desfacă, parcă sub el s-ar fi zbătut nişte mâini, spre a-l da la o parte.

„Doamne, Dumnezeule, ce-o mai fi şi asta?” strigă Ceartkov, făcându-şi cruce deznădăjduit şi se deşteptă.

Şi ăsta fusese vis! Sări din pat ca ieşit din minţi... Nu-şi da seama dacă e coşmar, nălucire ori aiureală din pricina frigurilor, sau o arătare vie. Se duse la fereastră şi deschise un geam, căutând să-şi potolească turburarea sufletului şi sângele răscolit, care-i zvâcnea năvalnic prin toate vinele. Îl învioră un val de vânt rece şi înmiresmat. Razele lunii mai scăldau acoperişurile şi zidurile albe ale caselor, cu toate că nori mici treceau pe cer tot mai deşi. Era linişte. Din când în când îi ajungea la ureche, din depărtare, scârţâitul unei birji, al cărei vizitiu – legănat de leneşa lui mârţoagă – dormea în vreo ulicioară întunecoasă, în aşteptarea unui muşteriu întârziat. Pictorul se uită mult afară scoţându-şi capul prin ochiul ferestrei. Apoi, când prinseră a se arăta pe cer semnele zorilor, simţi cum începe să moţăie; închise fereastra, se culcă, şi, după puţin, căzu într-un somn greu.

Se deşteptă târziu cu senzaţia neplăcută că parcă ar fi respirat aer încărcat cu bioxid de carbon. Îl durea capul. O lumină slabă se revărsase prin odaie şi o umezeală neplăcută plutea în aer, pătrunzând prin crăpăturile ferestrelor cu pervazuri, unde se aflau îngrămădite cartoane şi pânze pregătite pentru pictat, întunecat la faţă, abătut – ca o curcă plouată – Ceartkov se aşeză pe canapeaua cu pielea ruptă, neştiind ce să mai facă. În cele din urmă, îşi aminti de vis. Pe măsură ce-i revenea în memorie, visul era aşa de apăsător şi de viu, încât începu a se îndoi că visase, sau că fusese doar un delir; nu cumva era vorba de altceva, nu văzuse aievea acel chip?

Trase cearceaful şi cercetă ciudatul portret la lumina zilei. Ochii îl izbiră, într-adevăr, prin vioiciunea lor neobişnuită, dar Ceartkov nu mai descoperi în ei nimic înspăimântător, doar că-i lăsau în suflet un sentiment neplăcut şi nelămurit. Cu toate acestea, nu era deplin convins că visase. Şi chiar de-ar fi fost aşa, visul avusese o frântură de înspăimântătoare realitate. Bătrânul parcă-i spunea cu privirea şi cu toată fața lui că fusese la el în noaptea aceea, iar pictorul simțea că ținuse în mână, cu câteva clipe mai înainte, o greutate pe care i-ar fi smuls-o cineva. Simțea că dacă ar fi ținut fişicul mai bine, i-ar fi rămas în mână şi după ce s-a trezit din vis.

— Dacă aş avea măcar o parte din acei bani! Dumnezeule! – spuse Ceartkov, oftând greu.

Îşi închipuia fişicurile pe care le văzuse vărsându-se din sac, cu ademenitoarea însemnare: „1000 cervoneți". Fişicurile se desfăceau, aurul strălucea, şi fişicurile se strângeau la loc. Pictorul sta buimac, se uita țintă în gol, şi nu-şi putea lua ochii de la vedenia aceea, ca un copil care stă înaintea unei tăvi cu dulciuri şi înghite în sec, văzând cum mănâncă alții. O bătaie în uşă îl făcu să se trezească din gânduri în chip neplăcut. Intră proprietarul şi comisarul cartierului, a cărui vedere – după cum se ştie – e mai neplăcută pentru oamenii simpli, decât mutra unui solicitant pentru bogați. Proprietarul micii case unde locuia Ceartkov era o creatură cum sunt de obicei proprietarii de case din strada a 15-a de pe insula Vasilievski, din Petersburgul vechi, sau din fundul Kolomnei, făpturi cum sunt multe în Rusia şi al căror caracter e tot atât de greu de definit, ca şi culoarea unei redingote mult purtate. În tinerețe fusese căpitan şi îi plăcuse să zbiere; fusese întrebuințat şi în treburi civile; era bătăuş, scandalagiu, un om descurcăreț, fercheş, dealtfel, însă prost. Toate aceste particularități i se contopiseră la bătrânețe într-un tot neprecis şi şters. Acum era văduv, fusese pus în retragere, şi nu mai era fercheş, nu se mai lăuda, şi nici nu mai căuta să stârnească zâzanii: nu-i mai plăcea decât să bea ceai, discutând fel de fel de nimicuri, sau să se plimbe prin casă,

îndreptând mucul lumânării; punctual, la sfârşitul fiecărei luni îşi vizita chiriaşii, să-şi încaseze chiriile; ieşea în stradă cu cheia în mână, ca să se uite la acoperişul casei, alunga portarul din maghernița unde se ascundea să doarmă – într-un cuvânt, era un pensionar, care, după o viață zbuciumată şi dezmățată, nu mai păstrează decât apucături meschine.

— Vezi şi dumneata, Varuh Kuzmici, – spuse el comisarului, făcând cu mâinile un gest de deznădejde – nu-mi plăteşte chiria! Nu-mi plăteşte şi pace.

— Ce să fac dacă n-am bani? Mai aşteaptă puțin, şi-ți plătesc!

— Nu pot să mai aştept, omule! – spuse proprietarul mânios, făcând o mişcare cu cheia în mână. – Uită-te, locotenentul colonel Potogonkin stă la mine de şapte ani... Anna Petrovna Buhmisterova ține cu chirie şi magazia şi grajdul cu iesle pentru doi cai, şi are trei slugi. Vezi ce chiriaşi am! Ca să fiu sincer, la mine nu s-a mai pomenit aşa ceva – să nu plăteşti chirie... Fă bine şi dă-mi banii ce mi se cuvin şi cară-te de aici!

— Da, dacă te-ai obligat, plăteşte! – spuse comisarul clătinând uşor din cap şi-şi vâră un deget după un nasture al uniformei.

— Cu ce să plătesc, vă întreb? N-am niciun ban!

— Atunci, plăteşte-i cu produse ale meseriei dumitale! – spuse comisarul. – Poate dumnealui ar primi tablouri.

— Nu, taică, n-am nevoie de tablouri! Măcar dacă ar avea subiecte cuviincioase, să le pot atârna în casă... Dacă ar fi, să zicem, un general cu stea, sau portretul prințului Kutuzov! Dar aşa, uite ce-a zugrăvit – un mujic în rubaşcă... pe servitorul care-i freacă culorile. Auzi dumneata, să-i facă porcului ăstuia portretul! Am să-l iau într-o zi la bătaie, că mi-a scos toate cuiele de la broaşte, ticălosul! Uită-te ce pictează tânărul acesta: Odaia în care locuieşte... S-o fi pictat barem când era orânduită şi curata! Insă a înfățişat-o cu toată murdăria şi gunoiul dintr-însa. Uită-te şi dumneata, cum mi-a murdărit odaia! Am chiriaşi care stau la mine de

şapte ani… colonei, pe Anna Petrovna Buhmisterova… Să ştii că nu există chiriaş mai rău decât un pictor! Trăieşte mai rău decât un porc… Să te ferească dumnezeu!

Bietul pictor fu silit să asculte toate acestea cu răbdare între timp, comisarul începu să examineze tablourile şi studiile dovedind îndată că sufletul lui e mai viu decât al proprietarului şi nu e străin de impresiile artistice.

— Hm! – spuse el, arătând cu degetul o pânză care înfățişa o femeie goală. – Uite un subiect… cum să spun… Cu tâlc. Dar ăsta de ce are negreață sub nas? S-a mânjit cu tabac?

— Aceea e umbra! – răspunse aspru Ceartkov, fără să se uite la comisar.

— Puteai s-o pui în alt loc! Sub nas, prea bate la ochi. Dar portretul ăsta al cui e? – urmă comisarul, apropiindu-se de portretul bătrânului. – Prea e înspăimântător. Oare a fost în adevăr atât de înfricoşător? Aoleu, se uită cu adevărat, nu altceva… Parcă ar fi Gromoboi. Cine ți-a pozat pentru tabloul ăsta?

— Un… – începu Ceartkov, dar nu sfârşi.

Se auzise un trosnet… Comisarul apăsase pesemne prea tare rama portretului cu mâinile lui vânjoase şi grosolane de polițist: scândurile laterale intrară înăuntru, una din ele căzu şi odată cu ea căzu cu un zgomot surd un fişic albastru. Ceartkov văzu îndată însemnarea: „1000 cervoneți”. Se aplecă să-l ridice; ca un nebun îl apucă, îl strânse convulsiv şi mâna i se lăsă în jos sub greutate.

— Parcă ar fi zornăit bani! – spuse comisarul, auzind numai zgomotul lucrului căzut, căci de văzut n-avusese timp să-l vadă aşa de repede se plecase pictorul să-l ridice.

— Ce te priveşte pe dumneata?

— Mă priveşte pentru că trebuie să plăteşti imediat chiria. Pentru că ai bani şi nu vrei să plăteşti!

— Bine, am să-i plătesc astăzi!

— Atuncea de ce n-ai vrut să-i plăteşti mai înainte, de ce necăjeşti proprietarul şi mai pui şi poliția pe drumuri?

— Pentru că n-am vrut să mă ating de banii aceştia! Dar diseară îi plătesc tot şi mâine mă mut. Nu vreau să mai stau la un proprietar ca dumneata.

— Ei bine, Ivan Ivanovici, are să-ți plătească! – spuse comisarul proprietarului. – în cazul când n-ai să fii mulțumit până diseară… să nu se supere domnul pictor!

După aceste cuvinte comisarul îşi puse tricornul şi ieşi în tindă. Ieşi şi proprietarul după el, cu capul plecat şi parcă pe gânduri.

— Slavă Domnului că s-au cărat! – spuse Ceartkov când auzi că s-a închis uşa de afară.

Apoi, scoțându-şi capul în tindă ca să-l expedieze şi pe Nikita – şi să rămână singur – încuie uşa în urma lui, se întoarse în atelier cu inima zvâcnind şi desfăcu fişicul. Erau acolo cervoneți. Noi, sclipitori ca focul. „Oare nu-i un vis?" se tot întreba stând lângă grămada de galbeni, aproape nebun. Fişicul avea 1000 de cervoneți în cap. Arătau întocmai ca aceia văzuți în vis. Timp de câteva minute, îi tot lua în mână, îi tot examina şi nu-şi putea veni în fire. Îşi aminti deodată toate poveştile cu comori şi casete cu sertare secrete, lăsate de unii strămoşi nepoților lor, cu toată ferma lor convingere că aceştia îşi vor risipi în viitor averea.

„Nu cumva s-o fi gândit vreun bunic să lase un dar vreunui nepot în rama unui portret de familie?" gândi Ceartkov. Cuprins ca de un delir romantic se întreba dacă nu există vreo legătură misterioasă între întâmplarea asta şi soarta sa. Oare n-o fi fost legată existența portretului de existența lui – iar cumpărarea n-o fi fost cumva un lucru dinainte hotărât? începu să cerceteze rama, curios. Într-o parte se afla o mică scobitură, acoperită cu o scândurică într-un chip atât de meşteşugit şi de discret, încât dacă n-ar fi rupt-o mâna grea a comisarului, cervoneții ar fi rămas acolo în pace până la sfârşitul lumii. Examinând portretul, Ceartkov se minuna din nou de execuția minunată şi de modul extraordinar în care erau executați ochii. Nu i se mai păreau înspăimântători acuma, dar privindu-i, încerca totuşi, fără voie un sentiment

neplăcut. „Bunicul oricui vei fi fost, spuse el, dar pentru asta am să-ți fac o ramă de aur cu geam”.

Gândind astfel, acoperi grămada de aur din fața lui cu mâna. Atingerea îi grăbi bătăile inimii. „Ce să fac cu banii? gândea el, privind țintă cervoneții. Acum existența mi-e asigurată pe cel puțin trei ani. Pot să mă închid în casă şi să lucrez. Am bani pentru uleiuri, pentru masă, pentru ceai, pentru cheltuială şi pentru chirie. De acum înainte nimeni n-o să mă mai tulbure şi nimeni n-o să mă mai sâcâie! îmi cumpăr un manechin bun, comand un tors de ghips, modelez nişte picioare, şi o voi avea astfel pe Venus; îmi iau copii de pe cele mai bune tablouri… Dacă muncesc vreo trei ani pentru mine – fără grabă – şi nu numai spre a-mi vinde lucrările, îi întrec pe toți, pot să ajung un pictor vestit”.

Astfel îşi spunea, astfel gândea, dar auzea din lăuntrul lui alt glas mai puternic, mai răsunător. Privi aurul încă odată, iar cei 22 de ani ai lui şi tinerețea înflăcărată vorbiră altfel!… Tot ce privise mai înainte cu invidie, tot ce admirase de departe, înghițind în sec – era acum în puterea lui. Ah, cum începu a-i zvâcni inima, numai gândindu-se la toate acestea! Să-şi pună un frac modern, să se poată înfrupta după un post îndelungat, să-şi închirieze o locuință bună, să se ducă la teatru, la o cofetărie… fi aşa mai departe. Luă banii şi fugi în stradă.

Mai întâi se duse la un croitor, şi se îmbrăcă din cap până în picioare privindu-se întruna în oglindă ca un copil; îşi cumpără parfum, pomăda şi-şi închirie pe Nevski Prospekt, fără să se tocmească, o locuință luxoasă, cu oglinzi şi ferestre dintr-un singur geam. Fără să stea la gânduri îşi cumpără un lornion scump, îşi luă o mulțime de cravate, mai multe decât ar fi trebuit, apoi se duse la coafor şi-şi ondulă zulufii, se plimbă de două ori cu cupeul prin oraş, mâncă fără măsură bomboane la o cofetărie şi intră într-un restaurant francez, despre care auzise până atuncea lucruri tot atât de vagi ca şi despre statul chinezesc. Mâncă cu ifose, aruncând publicului priviri destul de arogante, sau îndreptându-şi întruna zulufii

în fața oglinzii. Bău o sticlă de şampanie de a cărei existență, de asemenea, ştiuse până atuncea numai din auzite. Băutura îl ameți puțin şi ieşi din restaurant înviorat, sprinten, ca şi cum toată lumea ar fi fost a lui. Se plimbă pe stradă îngâmfat, privind lumea prin lornion. Pe un pod întâlni pe un fost profesor de-al lui şi-i trecu prin față semeț, ca şi cum nici nu l-ar fi văzut, încât dascălul se opri şi rămase nemişcat pe pod, vreme îndelungată cu fața plină de mirare.

Tot calabalâcul lui, şevalet, pânze, picturi şi lucruri au fost. Duse la locuința luxoasă în aceeaşi seară. Ceea ce era mai bun fu pus la loc de cinste, iar ce era mai prost, într-un colț. Ceartkov se plimba prin odăile splendide, tot privindu-se în oglindă. În suflet i se născu dorința de neînvins de a câştiga gloria imediat şi de a deveni cunoscut. Parcă auzea lumea spunând: „Ceartkov! Ați văzut lucrările lui Ceartkov? Ce penel minunat are Ceartkov! Ce talent viguros are Ceartkov!” Umbla prin odaie entuziasmat şi gândurile îi zburau aiurea. A doua zi, luă zece cervoneți şi se prezentă la directorul unui ziar de tiraj, să-i ceară un sprijin generos. Fu primit de către ziarist în chip cordial; acesta îi spuse numaidecât; „prea venerabile”, îi strânse amândouă mâinile şi-l întrebă de numele lui, de al tatălui şi de adresă. A doua zi apăru în ziar, sub un anunț de un nou fel de lumânări de seu, un articol cu următorul cuprins:

„Despre neobişnuitul talent al domnului Ceartkov”:

„Ne grăbim să facem o bucurie locuitorilor culți ai capitalei, anunțându-le o achiziție despre care se poate spune că e minunată din toate punctele de vedere. Toată lumea e de acord în ce priveşte afirmația că avem multe figuri şi chipuri strălucite, dar până acum n-am avut mijloace de a le transpune pe pânza miraculoasă, spre a fi, transmise posterității. Acum, această lipsă a fost împlinită. Există un pictor care întruneşte toate condițiile trebuincioase.. O femeie frumoasă poate fi acum sigură că va fi redată cu toată grația

şi cu tot farmecul ei vaporos, fin, încântător, plăcut şi minunat, ca un fluture care trece primăvara de la o floare la alta. Un tată de familie respectabil se va vedea înconjurat de toată familia. Un negustor, un ostaş, un cetățean, un bărbat de stat, oricine îşi va continua drumul cu un nou zel. Grăbiți-vă, grăbiți-vă! De la o plimbare, de la o petrecere la un prieten, sau de la verişoara dumneavoastră, de la o prăvălie luxoasă, ori unde v-ați afla, grăbiți-vă! Atelierul minunat al pictorului (Nevski Prospekt, numărul cutare) e plin de portrete datorită penelului său demn de mâna unui Van Dyck, sau a unui Tizian. Nu ştii de care lucruri să te minunezi mai întâi: de exactitatea desenului şi de asemănarea cu modelul, sau de extraordinara strălucire şi frăgezime a coloritului. Fii lăudat, pictore! Ai tras un loz norocos. Vivat, Andrei Petrovici! (Precum se vede, ziaristului îi plăcea să fie familiar).

Preamăreşte-te pe dumneata şi preamăreşte-ne pe noi. Vom şti să te prețuim. Afluența publicului şi, împreună cu aceasta şi banii – cu toate că unii dintre confrații noştri, ziariştii, se ridică împotriva lor – îți vor fi răsplata."

Pictorul citi acest anunț cu o tainică mulțumire, se însenină la față. Faptul că vorbea despre el presa era ceva nou. Reciti articolul de câteva ori. Comparația cu Van Dyck şi cu Tizian îl măguli. De asemenea îi plăcu mult expresia: „Vivat, Andrei Petrovici!” În coloanele unui ziar i se spunea pe numele mic şi pe numele tatălui său: o cinste necunoscută de el până atuncea. Începuse să se plimbe repede prin odaie, zburlindu-şi părul... Ba se aşeza în fotoliu, ba se scula şi se aşeza pe divan – închipuindu-şi mereu cum are să-şi primească vizitatorii şi vizitatoarele – sau se apropia de câte o pânză şi făcea înaintea ei o mişcare repede cu penelul, căutând să-şi deprindă mâna cu gesturi grațioase. A doua zi, clopoțelul de la uşă începu să zbârnâie. Pictorul fugi să deschidă. Intră o doamnă, însoțită de fata ei, de optsprezece ani, şi de un lacheu în livrea îmblănită.

— Dumneata eşti *monsieur* Ceartkov? – întrebă doamna. Pictorul se înclină.

— Despre dumneata se scrie atâta? Se spune că portretele dumitale sunt culmea perfecţiunii.

După ce rosti aceste cuvinte, doamna îşi puse lornionul la ochi şi începu să cerceteze pereţii goi.

— Unde-ţi sunt portretele?

— Le-am scos! – spuse pictorul, puţin fâstâcit… – Abia m-am mutat aici şi picturile sunt încă pe drum… n-au ajuns încă.

— Ai fost în Italia? – întrebă doamna, fixându-l cu lornionul, pentru că nu găsise altceva de privit.

— Nu, n-am fost, dar am vrut să mă duc… De fapt, mi-am amânat deocamdată călătoria… Şedeţi vă rog! Sunteţi obosite?

— Mulţumesc, am stat destul în cupeu. Ah, în sfârşit, văd lucrări de-ale dumitale, – spuse doamna şi se îndreptă repede spre peretele din faţă, privind prin lornion nişte studii, schiţe, perspective şi portrete, aflate pe jos. *C'est charmant, Lisei Lise venez ici!*[3]*).* O odaie pe gustul lui Teniers. Vezi! Neorânduială… neorânduială… o masă, pe ea un bust, o mână, o paletă… Iată praf… Vezi cum e pictat? *C'est charmant!* Iar pe pânza asta, o femeie care se spală pe faţă… *Quelle jolie figure!*[4] Ah, iată un mujic! *Lise, Lisei* Un mujic în rubaşcă! Uită-te, un mujic. Vasăzică dumneata nu faci numai portrete!

— Oh, astea sunt nimicuri… sunt studii. M-am amuzat numai.

— Spune-mi, ce părere ai despre portretiştii de azi? Nu-i aşa că azi nu mai sunt pictori de talia lui Tizian? Le lipseşte vigoarea coloritului, le lipseşte acea… îmi pare rău că nu pot să-ţi spun în ruseşte. (Doamna era amatoare de pictură şi colindase cu lornionul toate galeriile din Italia). Totuşi, *monsieur* Noi… ah, cum pictează el! Ce penel extraordinar! Cred că figurile pictate de el au mai multă expresie decât ale lui Tizian. Dumneata nu-l cunoşti pe *monsieur* Noi?

— Cine-i acest Noi?

— *Monsieur* Noi? Vai, ce talent! I-a făcut portretul Lizei când n-avea decât doisprezece ani. Trebuie să vii neapărat la noi. *Lise,* să-i arăți albumul! Ştiți, am venit ca să-i începi imediat portretul.

— Cu plăcere… Sunt gata numaidecât!

Într-o clipă, Ceartkov trase spre el şevaletul cu pânza pregătită pentru pictat, luă paleta în mână şi îşi ațintì privirea pe chipul palid al fetei. Dacă ar fi fost cunoscător al firii omeneşti ar fi citit numaidecât începutul unei pasiuni copilăreşti pentru baluri, un început de melancolie şi de părere de rău că orele de dinainte şi de după masă sunt atât de lungi, dorința de a-şi arăta rochia nouă la plimbare, şi urmele grele ale unei sârguințe reci pentru studierea diferitelor arte, impuse de către mama ei, pentru înălțarea sufletului şi a simțămintelor.

Dar pictorul nu vedea pe acest chip fraged decât străvezimea cărnii – amintind aproape porcelanul – atât de ademenitoare pentru penel, uşoara şi atrăgătoarea ei paliditate, un gât alb şi subțire şi o aristocratică subțirime a taliei. Se şi pregătea să triumfe, să-şi arate uşurința şi strălucirea penelului, care până atuncea avusese de-a face numai cu trăsăturile aspre ale unor modele grosolane, sau cu severele opere de artă antice şi cu copii de pe operele unor maeştri clasici. Îşi şi închipuia cum are să arate acest chip vaporos.

— Ştii, – spuse doamna cu o expresie oarecum mişcătoare pe față, – aş vrea… e îmbrăcată cu o rochie… N-aş vrea s-o pictezi într-o rochie cu care ne-am obişnuit atâta. Aş vrea ca fata mea să fie îmbrăcată simplu şi să stea la umbra unui copac, pe fondul unui câmp… iar în depărtări să fie o cireada sau un crâng… Să nu se vadă că s-a pregătit să meargă la un bal sau la o serată, îți spun sincer că balurile noastre ne omoară sufletul, ne atrofiază şi cele din urmă rămăşițe ale sentimentelor… înțelegi? Aş vrea să fie mai multă simplitate… Cât mai multă simplitate!

Dar vai! Pe fața mamei şi a fetei era scris că dansaseră atât de mult la baluri, încât amândouă aveau figurile aproape ca de ceară.

Ceartkov se apucă de treabă, îşi aşeză modelul, apoi chibzui câteva clipe şi trase cu penelul în aer câteva linii, fixându-şi puncte de reper în gând. Închise un ochi pe jumătate, se dădu puțin înapoi, aruncă o privire de departe şi făcu schița într-un ceas. Începu să picteze, mulțumit. Lucrul îl absorbi. Uită de toată lumea, uită până şi că se află în prezența unor doamne din aristocrație, începu chiar să-şi arate unele apucături specifice pictorilor, scoțând diferite mormăieli şi fredonând din când în când, cum face un artist adâncit cu tot sufletul în munca lui. Fără să se sinchisească, silea modelul să ridice capul, printr-o mişcare a penelului, în cele din urmă, fata începu să se sucească şi să arate o oboseală grozavă.

— Ajunge! Pentru prima oară, ajunge! – spuse mama.

— Încă puțin, – se rugă pictorul, absorbit cu totul în muncă.

— Nu se poate, e timpul să plecăm! *Lise,* e ora trei! – spuse doamna, uitându-se la un ceasornic mic cu lanț de aur, prins de cordon şi exclamă: – Vai, ce târziu el

— Numai un minut! – repetă Ceartkov, cu un glas nevinovat şi rugător ca de copil.

Dar pesemne că doamna nu era deloc dispusă să-i îndeplinească dorințele artistice, însă îi făgădui, în schimb, să stea mai mult data viitoare.

„Păcat, se gândi Ceartkov, tocmai când începea să mi se dezmorțească mâna”. Îşi aduse aminte că în atelierul de pe insula Vasilievski nu-l întrerupea nimeni când lucra. Nikita şedea nemişcat pe acelaşi loc şi putea să-l picteze cât voia. Adormea chiar în poziția în care sta.

Puse penelul şi paleta pe scaun, nemulțumit, şi se opri tulburat înaintea pânzei.

Îl readuse la realitate un compliment spus de către doamna din societate. Porni grăbit spre uşă, să-şi conducă

vizitatoarele.

Pe scară, primi invitația să vină săptămâna viitoare să mănânce la ele, şi se întoarse în odaie vesel! îl fermecase această aristocrată, până atuncea privise asemenea ființe ca pe ceva de care nu te poți apropia, crezând că sunt născute numai ca să treacă în goana cailor într-o trăsură splendidă, cu lachei în livrele, cu vizitiu ferchesei să arunce doar priviri nepăsătoare omului care merge pe jos, îmbrăcat într-o manta sărăcăcioasă. Şi iată că acum, una din. Aceste ființe îi intră încasă, el îi face portretul, şi e poftit la masă. Într-o casă aristocratică. Îl cuprinde un sentiment de adâncă mulțumire. Încântat, se cinsti cu o masă bună, cu un spectacol de seară, şi făcu din nou o plimbare cu cupeul prin oraş, fără să fi avut nevoie de aşa ceva.

În zilele următoare, nu se mai putu gândi la lucrările obişnuite. Nu făcu decât să se pregătească şi să aştepte clipa când va zbârnâi clopoțelul. În sfârşit, aristocrata veni din nou, împreunat cu fata ei palidă. Pictorul le pofti să şadă, trase pânza spre el – de data aceasta cu mişcări precise şi cu pretenții de maniere-mondene – şi începu să picteze. Ziua însorită şi lumina vie îl ajutară mult. Descoperi la acest gingaş model o mulțime de detalii care, odată prinse pe pânza, puteau da portretului calități înalte – îşi dădu seama că ar putea să facă ceva deosebit, dacă ar executa portretul în întreaga desăvârşire în care i se înfățişa acum modelul. Inima începu să-i tresalte, simți că va exprima ceea ce alții nu băgaseră încă de seamă. Pictura îl absorbi în întregime. Se adânci în lucru, uitând cu totul de obârşia aristocratică a modelului. I se tăia răsuflarea, când se vedea reînviind pe pânză trăsăturile fine şi carnea fragedă, aproape străvezie, a tinerei fete. Prindea fiecare nuanță, uşoara paloare a feței, albastrul abia perceptibil de sub ochi, şi se pregătise să fixeze chiar şi un mie coş ieşit pe frunte, când auzi deodată, pe deasupra umărului, glasul mamei:

— Vai, pentru ce faci asta? Nu-i nevoie! Poftim, aici, în câteva locuri… parcă e prea mult galben… iar aici sunt mici

pete de culoare închisă!

Pictorul începu să dea lămuriri că tocmai aceste pete *şi* această paloare dau farmec chipului, că fac ca tonurile feţei să fie plăcute şi vaporoase. I se răspunse însă că ele nu dau niciun farmec, că nu fac ca tonurile să fie plăcute şi că numai lui i se pare.

— Daţi-mi voie să pun puţin galben aici, într-un singur punct! – spuse pictorul pe un ton naiv.

Nu i se îngădui însă nici acest lucru. I se spuse că *Lise* e astăzi cam bolnavă şi că, de obicei, nu e câtuşi de puţin palidă... Dimpotrivă, faţa ei te uimeşte prin deosebita prospeţime a culorilor.

Dezamăgit şi întristat, Ceartkov se apucă să retuşeze ceea ce pictase până atuncea. Astfel dispărură multe trăsături, aproape imperceptibile, iar odată cu ele dispăru în parte şi asemănarea. Nepăsător, începu să dea figurii de pe portret acel colorit general care se poate da şi din memorie şi care transformă până şi feţele pictate după natură, în chipuri ideale şi reci, ca acelea ce se văd pe modelele şcolare de desen.

Doamna era însă mulţumită, că acel colorit jignitor fusese îndepărtat. Îşi arătă însă mirarea că lucrul durează atât de mult, adăugind că – după cât auzise – Ceartkov ar fi putut face un portret în două şedinţe. Pictorul nu ştiu ce să răspundă. Doamnele se ridicară şi se îndreptară spre ieşire. El puse penelul deoparte şi le petrecu până la uşă. Apoi, tulburat, rămase vreme îndelungată în faţa portretului pe care-l picta. Privindu-l prosteşte şi zburau prin cap trăsăturile feminine, fine, şi toate tonurile şi nuanţele vaporoase pe care el le sezisase, dar le nimicise fără milă cu penelul. Cu gândul la acele trăsături, dădu portretul la o parte şi începu să caute capul Psychei, schiţat odinioară pe pânză şi lăsat să zacă într-un ungher. Era un chip pictat cu îndemânare, dar ideal, rece, în trăsături generale, lipsite de viaţă. Neavând altceva de făcut, începu să-l reîmprospăteze, fixând pe el tot ce remarcase în figura vizitatoarei aristocrate. Trăsăturile,

nuanțele şi tonurile prinse se fixau acolo purificate; aşa se întâmplă de obicei, pictorilor după ce contemplă natura îndeajuns: se îndepărtează de ea şi înfăptuiesc o creație egală ei. Încet, încet, Psyche prinse viață, iar ideea abia întrezărită înainte se întruchipa treptat într-un trup vizibil. Fără voia pictorului, trăsăturile tinerei fete din societate trecură la Psyche, dându-i astfel o expresie deosebită, încât putea fi socotită drept o operă cu adevărat originală. Se părea că pictorul izbutise să prindă şi amănuntele şi caracterul de ansamblu al modelului.

Ceartkov se cufundă cu toată ființa lui în muncă. Se ocupă numai de această lucrare timp de câteva zile. Când veni doamna, împreună cu fata ei, îl găsiră lucrând la Psyche. N-avusese timpul să ia pânza de pe şevalet. Doamna şi fata scoaseră strigăte de bucurie şi uimire şi bătură din palme.

— *Lise, Lise,* câtă asemănare! *Superbe, superbe!*[5] Ce idee fericită ți-a venit s-o îmbraci în costum elen! Vai, ce surpriză!

Pictorul nu ştia cum să le arate că sunt victimele unei plăcute erori.

— E Psyche, – spuse încet, ruşinat, cu capul plecat.

— Ai făcut-o în chip de Psyche. *Cest charmant!*[6] spuse mama, zâmbind. Fata zâmbi şi ea. – *Lise,* nu-i aşa că-ți stă minunat de bine să fii înfățişată în chip de Psyche? *Quelle idee delicieuse!*[7] Dar ce manieră! Asta e Corregio! Am citit şi am auzit mult despre dumneata; dar îți mărturisesc că nu mi-am închipuit să ai asemenea talent! Trebuie să-mi faci neapărat şi mie portretul!

După cum se vede, doamna voia să fie pictată şi ea în chip de Psyche.

„Ce să le fac? se gândi pictorul. Dacă le place, lasă să treacă Psyche drept ceea ce vor ele…”

— Vă rog să mai stați puțin, că mai am de retuşat câte ceva, – spuse cu glas tare.

— Vai, mi-e teamă să nu-l strici… Seamănă atât de bine!

Pictorul îşi dădu seama că vizitatoarelor le era frică de galben. De aceea le linişti, spunându-le că nu vrea decât să

dea ochilor mai multă strălucire şi expresie. În realitate, îi era. Ruşine şi voia să dea chipului de pe pânză o asemănare măcar ceva mai mare cu modelul, ca să nu i se spună că e lipsit de scrupule. Într-adevăr, trăsăturile fetei palide începură să se distingă mai limpede pe chipul Psychei.

— Ajunge! – spuse mama, fiindu-i teamă ca asemănarea să nu devină prea mare în cele din urmă.

Pictorul fu recompensat cu de toate: cu zâmbete, cu bani, cu complimente, cu o sinceră strângere de mână şi cu o invitație la masă – într-un cuvânt primi o răsplată măgulitoare. Portretul făcu vâlvă în oraş. Doamna îl arătă prietenelor. Toată lumea se minuna cum izbutise pictorul să păstreze asemănarea înfrumusețând totodată şi modelul. Fireşte că acest din urmă lucru era notat nu fără uşoară rumeneală a invidiei pe obraz. Deodată, pictorul fu asaltat cu lucrări. Părea că tot oraşul voia să fie pictat de el. Clopoțelul de la uşă suna întruna... Lucrul acesta, pe de o parte putea să-l bucure, pentru că îi îngăduia o practică nesfârşită, prin mulțimea şi varietatea figurilor. Din nenorocire însă, toți clienții lui erau oameni cu care greu te puteai înțelege: erau sau grăbiți sau ocupați, sau aparțineau înaltei societăți, deci erau încă şi mai ocupați decât alții, şi de aceea din cale afară de nerăbdători. Toată lumea cerea ca portretele să fie făcute frumos şi repede. Pictorul îşi dădu seama că nu putea să dea lucrări desăvârşite, şi că arta trebuia înlocuită prin dibăcie şi grabă în mânuirea penelului. Trebuia să prindă doar liniile generale ale modelului, fără să-i adâncească amănuntele mai fine. Într-un cuvânt îi era cu neputință să redea natura în toată perfecțiunea. Trebuie adăugat că aproape toți cei ce voiau să li se facă portretul aveau gusturi diferite. De pildă, cucoanele cereau să li se înfăţişeze în portrete numai sufletul şi caracterul, iar dacă se poate, de rest să nu țină seama; toate colțurile să se rotunjească, iar lipsurile nu numai să le fie atenuate ci pe cât era cu putință, să fie înlăturate în întregime... Într-un cuvânt, să fie înfățişate în aşa fel, încât să nu-ți mai iei ochii de la ele, ba chiar să le şi îndrăgeşti. De

aceea, uneori, când începeau a poza, luau atitudini atât de nefireşti, încât pictorul rămânea uimit… Una încerca să pară melancolică, alta visătoare, alta – vrând cu tot dinadinsul să-i iasă gura mai mică – îşi strângea buzele aşa de tare încât în cele din urmă gura i se prefăcea într-un punct nu mai mare decât gămălia unui ac. Cu toate acestea fiecare cerea asemănare, naturaleță şi atitudine degajată. Nici bărbații nu se deosebeau de femei în această privință: unul cerea să fie înfățişat într-o atitudine energică a capului, altul cu o privire inspirată, îndreptată în sus. Un locotenent din gardă cerea ca privirea lui să-l amintească neapărat pe Marte[8], pe când un slujbaş civil voia ca fața lui să arate cât mai multă sinceritate şi noblețe, iar mâna să-i fie rezemată pe o carte, pe care să fie scris, cu litere citețe: „A apărat totdeauna adevărul". La început, când auzea asemenea pretenții, Ceartkov simțea cum îl trec toate sudorile. Toate acestea trebuiau chibzuite, iar termenele erau aşa de scurte. Când în cele din urmă îşi dădu seama cum stau lucrurile, nu se mai frământă şi nu se mai osteni. Ghicea câteodată de la primele vorbe ce voia o persoană. Celor ce voiau să semene cu Marte, le aşternea pe figură trăsăturile lui Marte, cui voia să semene cu Byron, i se da o atitudine byroniană. Dacă vreo doamnă dorea să fie Corina, Ondina sau Aspasia, Ceartkov primea orice cu multă plăcere, punând pentru fiecare din belşug frumusețe şi distincțiune, daruri care niciodată, cum se ştie, nu strică şi pentru care pictorului i se iartă uneori până şi lipsa de asemănare. În scurt timp, începu să se mire el însuşi de minunata repeziciune şi vioiciune a penelului. Cât priveşte modelele, se înțelege de la sine că erau extaziate şi-l proclamau geniu.

Cum s-ar zice, Ceartkov ajunse un pictor la moda. Era invitat la masă, însoțea doamnele prin galeriile de pictură şi chiar la plimbare, se îmbrăca elegant şi susținea cu glas tare că un pictor trebuie să aparțină societății şi să se poarte după starea lui socială, şi nu ca unii care se îmbracă adesea ca nişte cizmari, nu ştiu să se poarte cuviincios, nu respectă

manierele mondene şi sunt lipsiți de orice cultură. Introduse în atelier o rânduială şi o curățenie deosebită, tocmi doi lachei impozanți, primi elevi fercheşi, îşi schimba hainele de câteva ori pe zi, îşi ondula părul, se apucă să studieze felul cum să-şi primească vizitatorii, se apucă să-şi înfrumusețeze înfățişarea prin toate mijloacele cu putință, spre a face doamnelor o impresie plăcută. Într-un cuvânt, în scurt timp nu mai puteai recunoaşte în el pe pictorul modest care lucrase odinioară nebăgat în seamă în maghernița din insula Vasilievski.

Despre pictori şi despre artă se exprima acum pe un ton categoric: susținea că artiştilor vechi li se atribuiau prea multe calități, şi că toți – până la Rafael – făceau scrumbii, nu trupuri omeneşti, iar ideea că ar exista în operele lor ceva divin, era numai rodul închipuirii admiratorilor. Susținea că nici lui Rafael nu i-au reuşit toate operele şi că multe dinele şi-au păstrat faima numai în virtutea tradiției; că Michelangelo era un lăudăros; se fălea el cu cunoaşterea anatomiei, dar era cu totul lipsit de grație; strălucirea, vigoarea penelului şi coloritul adevărat, trebuie căutate numai acum, în veacul nostru. Aici, fără să vrea, fireşte, aducea vorba şi despre el.

— Nu pot pricepe, – spunea Ceartkov, – nu pot pricepe încordarea cu care stau şi migălesc la un tablou unii oameni! După mine, unul care roboteşte luni de zile la un tablou, e meşteşugar nu artist!... Nu cred ca un astfel de om să aibă talent! Un geniu creează repede şi cu îndrăzneală. Eu, de pildă, – spunea el de obicei vizitatorilor, – am pictat portretul acesta în două zile; capul acesta într-o zi, asta în câteva ceasuri, asta într-o oră şi ceva... Nu! În ce mă priveşte, nu pot socoti artă ceea ce se face cu migală sau încet, încet. Aceasta e meşteşug, nu artă!

Aşa vorbea vizitatorilor. Ei se minunau de vigoarea şi agerimea penelului său ba chiar scoteau exclamații de uimire, auzind cât de repede lucra.

— E un talent, un adevărat talent! – spuneau între ei, pe urmă. – Uitați-vă cum vorbeşte, cum îi strălucesc ochii! *Il y a*

quelque chose extraordinaire dans toute sa figure![9]

Pictorul se simțea măgulit, auzind asemenea vorbe despre el. Se bucura ca un copil când era lăudat în presă, cu toate că laudele acelea erau cumpărate cu banii lui. Se ducea peste tot. Locul cu revista, o arăta ca din întâmplare prietenilor şi cunoscuților, şi se bucura ca un copil de lucrul acesta. Cu cât îi creştea faima, i se înmulțea şi numărul lucrărilor şi al comenzilor. Cu timpul, se plictisi să facă tot aceleaşi portrete şi figuri, cu atitudini şi expresii învățate acum pe dinafară. Picta fără prea multă plăcere, schița doar chipul la repezeală, lăsând restul în grija elevilor. Înainte, căuta să dea modelului o atitudine nouă, să uimească prin vigoare şi printr-un efect neaşteptat. Cu timpul, însă, se plictisi şi de aceasta. Creierul îi obosi, tot născocind şi chibzuind lucruri noi. Nu mai era în stare de aşa ceva şi dealtfel nici nu mai avea timp: viața de distracții şi societatea, unde căuta să joace un rol de om monden, îi țineau departe de muncă şi de gândire. Penelul îşi pierdea căldura şi agerimea. Se închise pe nesimțite în forme monotone, rigide, învechite demult. Figurile de slujbaşi militari şi civili, uniforme şi reci – înțepate şi artificiale – nu erau pentru penel un câmp prea larg de activitate: aceste figuri îl făcură să prindă a uita podoabele superbe, mişcările pline de vigoare şi pasiunile. Nici nu putea fi vorba de grupuri, de zugrăvirea unei acțiuni dramatice, sau de gândul sublimului. N-avea înaintea lui decât uniforme, corsete şi fracuri, care te lasă rece şi ucid avântul imaginației. Lucrările lui nu mai aveau acum nici cele mai obişnuite calități; se mai bucurau totuşi de faimă, cu toate că adevărații cunoscători şi artişti, privindu-le, ridicau din umeri. Cei ce-l cunoscuseră mai înainte nu puteau să priceapă cum de i-a dispărut talentul, atât de viu la început; degeaba încercau să ghicească cum s-a putut stinge harul, la acest om abia ajuns la cel mai înalt grad de dezvoltare a tuturor puterilor.

Dar pictorul, amețit, n-auzea aceste vorbe. Ajunsese Ia vârsta când – după cum se spune – omul e mai aşezat la minte, şi începuse să se îngraşe. Acum citea prin ziare şi

reviste epitete ca: „Venerabilul nostru Andrei Petrovici” sau „emeritul nostru Andrei Petrovici”. Ajunsese să i se propună posturi de onoare, să fie poftit la examene şi în comitete. Începuse – aşa cum se întâmplă întotdeauna la o vârstă respectabilă – să ia apărarea lui Rafael şi a pictorilor vechi, nu pentru că s-ar fi convins de marile lor calităţi, ci spre a-i face pe pictorii mai tineri de ocară. Începuse – potrivit vârstei – să reproşeze tuturor tinerilor, fără deosebire, că sunt imorali şi că au pornit pe un drum greşit. Începuse să creadă că totul e simplu pe lume, că nu există inspiraţie, că totul trebuie supus unei ordini unice, aspre, unei exactităţi şi unei uniformităţi absolute. Într-un cuvânt, ajunsese la vârsta când tot ce se cheamă elan scade, când arcuşul inspirat nu mai găseşte în inimă răsunetul adânc de odinioară şi când contactul cu frumosul nu mai transformă forţele proaspete în foc şi flacără – la vârsta când simţurile tocite sunt mai sensibile la sunetul aurului, îi ascultă ispititoarea muzică cu mai multă luare-aminte, şi, încet, încet, pe nesimţite, se lasă adormite de ea. Gloria nu-l poate desfăta pe cel ce o câştigă prin furt şi nu prin vrednicie: gloria palpită neîntrerupt numai în haina celui ce o merită. De aceea, toate sentimentele şi elanurile pictorului se îndreptară spre aur. Aurul îi era patima, idealul, spaima, desfătarea şi rostul vieţii. Îi creşteau în lăzi teancurile de bancnote. Ca toţi cei cuprinşi de acest dar îngrozitor, se plictisi, deveni nepăsător la tot ceea ce nu era aur, un zgârcit şi un absurd strângător de bani. Era gata să devină una din făpturile ciudate de care e plină lumea noastră nesimţitoare, una din acele făpturi pe care omul de omenie şi plin de viaţă le priveşte cu groază, ca pe nişte sicrie care umblă, care au în ele morţi, nu inimi. Însă un eveniment îl zgudui şi-i deşteptă toată făptura.

Într-o zi găsi pe masă un bilet, prin care Academia de arte frumoase îl ruga – ca pe un demn membru al ei – să vină să-şi dea părerea despre o lucrare nouă, trimisă din Italia de un pictor rus, care îşi desăvârşise studiile acolo. Acest pictor era unul din foştii lui colegi, pasionat de artă încă din copilărie,

adâncit în ea cu toată fiinţa, muncind cu râvnă, şi care renunţase la rude, la prieteni, la obiceiurile dragi şi trăia acolo, unde sub cerul fermecător, înfloreşte o măreaţă pepinieră de artă, în Roma minunată, la al cărei nume inimile înflăcărate ale tuturor pictorilor bat mai puternic. Acolo, ca un pustnic, se adâncise în muncă şi în studiu, şi nimic nu-l putea abate de la artă. Puţin îi păsa ce credea lumea despre firea lui, despre felul de a se purta cu oamenii, despre faptul că nu respectă convenienţele mondene şi că-şi înjosea tagma prin îmbrăcămintea lui sărăcăcioasă şi lipsită de eleganţă.

Nu-i păsa dacă se supără pe el sau nu ceilalţi pictori. Neglijase şi jertfise totul pentru artă. Vizita neobosit galeriile de pictură, stătea ceasuri întregi în faţa operelor marilor artişti, spre a le pătrunde taina minunatelor peneluri. Nu sfârşea nicio lucrare, fără s-o confrunte cu creaţiile marilor maeştri şi fără să citească în ele un sfat tăcut şi grăitor. Nu se băga în discuţii zgomotoase, nu ţinea cu puriştii, dar nici nu se ridica împotriva lor. Da fiecăruia ce i se cuvenea şi nu lua de nicăieri decât ce era frumos. În cele din urmă, şi-l luase ca maestru numai pe dumnezeiescul Rafael, după pilda unui mare poet care, după ce scrisese multe şi felurite opere pline de măreţie şi frumuseţe, îşi luă în sfârşit, drept carte de căpătâi, numai „Iliada” a lui Homer[{10}],) pentru că descoperise că are în ea tot ce şi-ar putea dori omul, şi că nu există niciun lucru care să nu fie răsfrânt în ea într-o perfecţiune adâncă şi sublimă. Aşa îşi însuşise acel pictor, din studiul lui Rafael, măreaţa idee a creaţiunii, viguroasa frumuseţe a gândirii şi sublima splendoare a unui penel divin.

Intrând în sală, Ceartkov găsi o mulţime imensă adunată în faţa tabloului. O adâncă tăcere, cum rareori se întâmplă să fie în mijlocul unui număr mare de amatori, domnea de data aceasta în sală. Ceartkov se grăbi să-şi ia un aer grav de cunoscător şi se apropie de pictură. Ce-a văzut, doamne!

Opera îi apăru în faţă, curată, imaculată şi frumoasă ca o mireasă. Se înălţa deasupra tuturor, într-un chip modest, dumnezeiesc, nevinovat şi simplu, ca un geniu. Părea că

figurile cereşti, copleşite de atâtea priviri ațintite spre ele, îşi plecaseră ruşinate minunatele lor gene. Cunoscătorii priveau cu un sentiment de involuntară uimire acest fel de pictură, nou şi neîntâlnit până atuncea. Parcă îmbinase în el şcoala lui Rafael, prin deosebita distincție a atitudinilor, cu aceea a lui Corregio, vădită prin neîntrecuta perfecțiune a penelului. Dar mai covârşitoare ca orice era puterea de creație a autorului. Se vedea că studiase şi cele mai mici amănunte ale picturii, sezisase legea şi puterea lăuntrică a fiecărui lucru şi peste tot era redată vaporoasa rotunjime a liniilor, aşa cum se află ea în natură şi cum numai ochiul unui artist creator o vede, dar pe care un pictor copist o face colțuroasă. Se vedea că toate lucrurile luate din afară fuseseră mai întâi închise în sufletul lui şi numai după aceea porniseră ca un şuvoi, ca un cântec unic, armonios şi solemn. Atuncea, până şi cei neinițiați şi-au dat seama limpede de prăpastia grozavă dintre o creație şi o simplă copie după natură. E aproape cu neputință de redat liniştea neobişnuită a privitorilor: nu se auzea niciun zgomot, niciun foşnet; în răstimp, tabloul părea tot mai depărtat, tot mai înalt. Tot mai luminos şi mai minunat se desprindea de ceea ce-l înconjura, până când se transformă, în sfârşit, într-o străfulgerare – rod al unei inspirații divine – străfulgerare pentru care omul se pregăteşte toată viața. Lacrimile erau gata-gata să lunece pe fețele privitorilor. Părea că toate gusturile, cu toate devierile lor cele mai îndrăznețe, se contopiseră într-un singur imn mut, închinat unei opere dumnezeieşti.

Ceartkov rămase nemişcat în fața picturii, cu gura căscată. Îşi reveni abia într-un târziu, când vizitatorii şi cunoscătorii prinseră să vorbească şi să discute despre calitățile tabloului şi când, în sfârşit, i se adresară, rugându-l să-şi spună părerea. Îşi veni în fire; voia să-şi ia un aer nepăsător, obişnuit, să-şi spună o părere banală de pictor blazat, cam în felul acesta: „Da, fireşte, e adevărat că pictorului nu i se poate contesta talentul… Tabloul are calități, se vede bine că artistul a vrut să exprime ceva, totuşi, în ceea ce priveşte

esențialul...” Apoi, să adauge câteva dintre acele laude care-l pot distruge pe orice pictor. Voise să se exprime astfel dar vorbele îi înghețară pe buze, lacrimile prinseră să-i curgă, izbucni în hohote de plâns şi ieşi în goană din sală ca un nebun.

Acasă, rămase un timp nemişcat şi buimăcit, în mijlocul splendidului său atelier. I se trezise într-o singură clipă toată făptura, toată viața, parcă ar fi întinerit la loc, parcă i s-ar fi aprins la loc scânteile stinse ale talentului. Vălul de pe ochi îi căzu deodată. Dumnezeule! Cum de şi-a distrus atât de nemilos cei mai buni ani ai tinereții? Cum de a lăsat să i se stingă focul ce-i pâlpâise poate în piept? Oare dacă nu l-ar fi lăsat să se stingă nu s-ar fi dezvoltat în toată frumusețea şi măreția şi ar fi stors lacrimi de uimire şi recunoştință? Cum de a distrus totul fără îndurare? Deodată, i se păru că renasc în el toate avânturile, toate aspirațiile de altădată.

Îşi luă penelul şi se apropie de o pânză. Simțea cum îl trec sudorile de încordare. N-avea decât o singură dorință şi un singur gând: să zugrăvească un înger căzut. Ideea asta era cea mai potrivită cu starea lui sufletească.

Dar, vai! Toate figurile, toate atitudinile, toate grupurile s aşterneau nefiresc, fără nicio armonie, ca şi gândurile. Prea i se închiseseră ca într-un tipar şi penelul, şi imaginația; avântul nu mai putea trece limitele ce şi le impusese; nu mai putea sfărâma cătuşele ce şi le făurise; ieşiră doar incorectitudini şi greşeli. Nesocotise scara lungă şi obositoare a cunoştințelor însuşite încet, încet, şi a legilor fundamentale ale câştigării gloriei. Îl apucă ciuda. Porunci să-i fie scoase din atelier ultimele lucrări „toate tablourile acestea lipsite de viață, făcute după cerințele modei, şi toate portretele de husari, de doamne şi consilieri de stat. Se închise singur în atelier, porunci să nu-l tulbure nimeni, şi se adânci în lucru cu toată făptura lui. Lucra ca un tânăr răbdător, ca un elev. Dar ce lucruri neîndurător de jalnice îi ieşeau de sub penel. Se oprea întruna căci nu cunoştea nici cele mai elementare principii, iar mecanismul simplu, neînsemnat, pe care nu-l

stăpânea, îi răcea tot avântul şi era o piedică de netrecut pentru imaginaţie. Fără voia pictorului, penelul se întorcea la formele învăţate: mâinile se împreunau în acelaşi fel, ca de obicei, capul nu îndrăznea să ia o atitudine nouă. Până şi faldurile hainelor erau redate după vechiul tipic şi nu voiau să se drapeze pe noua poziţie a trupului. O simţea, îşi dădea el bine seama singur de acest lucru.

„Oare am avut într-adevăr talent? Nu m-am înşelat cumva?” se întrebă pictorul în cele din urmă. Se apropie de vechile lui lucrări, făcute cu gând curat şi dezinteresat în sărăcăcioasa magherniţă din insula Vasilievski, departe de oameni, de belşug; şi de capricii. Se apropie de ele şi începu să le examineze cu luare-aminte. Înaintea ochilor i se înfăţişa toată viaţa lui mizeră de altădată.

— Da, am avut talent! – spuse el deznădăjduit. – I se văd pretutindeni urmele şi semnele...

Se opri şi se cutremură. Ochii lui se întâlniră cu alţi ochi care îl priveau ţintă. Era portretul acela neobişnuit, cumpărat odinioară în pasajul Şciukin. Rămăsese tot timpul în spatele altor tablouri şi-l uitase cu totul. Acum însă, după ce fuseseră scoase toate picturile şi portretele la modă, de care era plin atelierul, ieşi din nou la iveală – parcă anume – împreună cu lucrările din tinereţe. Îl cuprinse furia când îşi aduse aminte acea întâmplare curioasă şi faptul că, în oarecare măsură straniul portret fusese pricina transformării lui, şi că acea comoară descoperită într-un chip atât de miraculos deşteptase în el toate pornirile deşarte, care îi nimiciseră talentul. Porunci numaidecât ca odiosul portret să fie scos din atelier. Însă nici după aceea nu i se potoli tulburarea: toată fiinţa şi toate simţurile i se zguduiseră până în temelie. Cunoscu un chin îngrozitor, deosebit de rar, care ca o excepţie surprinzătoare apare uneori în viaţă – chinul unui talent slab care vrea să creeze ceva ce-i întrece puterea, chinul care la un tânăr se preface în lucruri mari, dar la un om trecut de hotarul visurilor se transformă într-o sete stearpă, chinul care îl face să fie în starea de nelegiuiri

înfiorătoare. O cuprinse o invidie groaznică, plină de furie. Îi plesnea fierea când vedea vreo lucrare cu pecetea talentului. Scrâşnea, o devora cu ochi de vasilisc[11]. I se născu în suflet cea mai infernală dorință ivită vreodată la un om şi se apucă s-o îndeplinească cu o energie plină de furie. Începu să cumpere tot ce producea plastica mai frumos. După ce cumpăra tabloul pe un preț mare, îl aducea acasă cu băgare de seamă şi începea să-l sfâşie ca un tigru înfuriat, să-l taie în bucăți, să-l calce în picioare, râzând cu adâncă satisfacție. Averea lui nemăsurată îi îngăduia să-şi îndeplinească dorința asta satanică. Îşi dezlegă toți sacii cu aur, deschise toate cuferele. Niciun monstru ignorant n-a distrus vreodată atâtea obiecte de artă minunată ca acest răzbunător sălbatic. Când îl vedeau venind la licitații, concurenții pierdeau nădejdea de a mai putea cumpăra vreo operă de artă. Era ca şi cum cerul încărcat de furie ar fi trimis anume acest îngrozitor bici pe pământ spre a-i lua tot ce are mai armonios. Patima aceasta îngrozitoare îl făcea înfricoşător; era mereu supărat şi veşnic îi sta zugrăvită pe față răutatea. Trăsăturile chipului arătau blestem şi hulă, ca şi cum s-ar fi întruchipat în el demonul înspăimântător descris într-un chip maestru de Puşkin. Gura lui nu spunea decât cuvinte pline de venin şi de dezaprobare. Când era văzut pe stradă, toată lumea, până şi cunoscuții lui, căutau să-l ocolească încă de departe, ca pe o harpie, spunând că le strică tot restul zilei.

Din fericire pentru lume şi pentru artă, asemenea viață încordată şi violentă n-a putut dura mult: prea era anormală patima şi prea tare față de slabele puteri ale făpturii lui Ceartkov. Crizele de furie şi de nebunie îl cuprindeau tot mai des, până ce se transformară în cele din urmă într-o boală îngrozitoare. Frigurile crâncene, însoțite de o oftică galopantă, îl cuprinseră cu atâta putere, încât în trei zile Ceartkov era o umbră. Se mai adăugară la boală şi toate simptomele unei nebunii fără leac. Uneori nici câțiva inşi nu erau în stare să-l țină. Câteodată i se năzăreau ochii vii şi demult uitați ai ciudatului portret. Atuncea, nebunia îi era îngrozitoare. I se

părea că toți oamenii aflați lângă patul lui sunt portrete înspăimântătoare. Portretul bătrânului asiatic se dubla o dată şi încă o dată, încât parcă pereții se căptuşeau în întregime cu portrete şi toate îl priveau țintă pe Ceartkov cu ochii lor vii, împietriți. Alte portrete la fel de înfricoşătoare îl priveau din tavan, în jos. Odaia se lărgea, se prelungea la infinit şi era plină toată de ochi împietriți. Medicul care-l trata auzise ceva despre viața lui ciudată şi se străduia din toate puterile să descopere misterioasa legătură dintre vedenii şi viața lui, dar nu putu afla nimic. Bolnavul nu-şi mai dădea seama de nimic şi nu mai simțea nimic afară de chinuri. Se văita îngrozitor, înşira vorbe neînțelese. În cele din urmă firul vieții lui se rupse, într-o ultimă crispare de suferință, de data asta mută. Cadavrul îi era înspăimântător. Nu se mai găsi nimic din bogățiile strânse. Abia după ce văzu rămăşițele operelor de artă cumpărate pe preț de milioane – lumea pricepu groaznica întrebuințare dată averii lui.

PARTEA A DOUA

În fața casei unde avea loc licitația, se opriseră nenumărate trăsuri, cupeuri, căleşti; averea care se vindea fusese a unui iubitor de artă, bogat, unul din acei ce-şi duc viața într-o somnolență dulce, pasionați după amoraşi şi zefiri, cu faimă de Mecena[12] şi care cheltuiesc cu nevinovăție milioanele adunate de părinți chibzuiți, şi câteodată chiar şi milioanele câştigate prin munca lor. După cum se ştie, astfel de Mecena nu mai există azi; veacul nostru, al nouăsprezecelea, are mai mult chipul trist al unui bancher care se desfăta cu milioane înşirate pe hârtie.

Sala lungă era plină de o mulțime pestriță de vizitatori ce se năpustiseră ca păsările de pradă asupra unui hoit încă

neridicat. Erau acolo mulți negustori ruşi din Gostinîi-Dvor şi de la hala de vechituri, îmbrăcați toți în redingote albastre, de croială nemțească. Arătau energici, liberi în mişcări, nu mai aveau serviabilitatea dulceagă a negustorului rus, aflat în prăvălia lui, în fața clientului. Aici nu făceau fasoane, cu toate că în sală se aflau o mulțime de aristocrați, înaintea cărora – în alt loc – ar fi fost în stare să facă plecăciuni atât de adânci, încât ar fi măturat până şi praful de pe jos adus de cizmele lor. Erau cu totul nestingheriți, puneau mâna pe cărți sau pe tablouri, fără să se jeneze, căutau să afle valoarea lucrurilor, concurându-i cu îndrăzneață chiar şi pe conții pricepuți în materie.

Erau aici mulți vizitatori nelipsiți, care aveau obiceiul ca, în loc să ia micul dejun, să viziteze în fiecare zi sălile de licitații. Aristocrații pricepuți, aflați acolo, socoteau de datoria lor să nu scape niciun prilej de a-şi îmbogăți colecțiile; veneau dealtfel şi pentru că n-aveau ce face între orele douăsprezece şi unu. Mai erau, în sfârşit, şi unii domni nobili, stând prost cu hainele şi cu buzunarul, dar care vin totuşi la licitație în fiecare zi, fără niciun scop, ci numai ca să vadă cum se sfârşeşte licitația, cine dă mai mult, cine mai puțin, cine pe cine se concurează şi cine cumpără până la urmă.

O mulțime de tablouri erau împrăştiate fără niciun rost printre mobile şi printre teancuri de cărți cu monograma fostului proprietar, care poate nici n-avusese lăudabila curiozitate de a le răsfoi. Vase chinezeşti, plăci de marmoră pentru mese, mobile noi şi vechi cu linii curbe, cu grifoni, cu sfincşi şi cu picioare de leu, lămpi cu poleială de aur ştearsă, candelabre îngrămădite unele peste altele, fără ordinea obişnuită în prăvălii. Sala înfățişa o dezordine artistică.

De obicei, ne îngrozim când vedem o licitație, pentru că totul seamănă a înmormântare. O sală de licitație e totdeauna întunecoasă. Ferestrele astupate cu mobile şi tablouri, abia lasă lumina să pătrundă. Tăcerea de pe fețele oamenilor, glasul de îngropăciune al celui ce conduce licitația, bătaia lui în masă cu ciocanul, parcă slujind parastasul bietelor obiecte

de artă întâlnite acolo unele cu altele într-un chip atât de ciudat, te impresionează şi mai neplăcut, îți întăresc şi mai mult impresia stranie de la început.

După cât se părea, licitația era în toi. Oameni mulți, cu înfățişare respectabilă, se frământau care mai de care. Sunând din toate părțile cuvântul „ruble” nici nu dădeau portărelului răgaz să repete prețul sporit, căci într-o clipă se împătrea. Mulțimea se frământa mai ales pentru un portret, care nu putea să nu atragă atenția oricui ar fi avut o cât de mică idee despre pictură. Arăta clar penelul unui pictor de seamă. Se vedea că fusese restaurat de mai multe ori. Înfățişa un asiatic îmbrăcat într-un veşmânt larg, cu un chip neobişnuit de ciudat. Pe toți cei adunați în jurul lui îi izbea mai ales vioiciunea neobişnuită a ochilor. Cu cât îi cercetai mai mult, cu atât se părea ca te vor străpunge. Ciudățenia asta şi iscusința extraordinară a artistului atrăseseră atenția tuturor. Mulți părăsiră licitația, pentru că se ajunsese la un preț fantastic. Rămăseseră numai doi aristocrați, cunoscuți iubitori de pictură, şi nu voiau cu niciun preț să renunțe la achiziție. Se înfierbântaseră amândoi şi ar fi urcat prețul mai grozav, dacă cineva dintre cei de față n-ar fi spus:

— Dați-mi voie să întrerup licitația pentru o clipă… Cred că eu am dreptul la acest portret mai mult decât oricine.

Vorbele atraseră într-o clipă atenția tuturor. Fuseseră rostite de un bărbat zvelt, de vreo treizeci şi cinci de ani, cu lungi zulufi negri. O față plăcută de o senină nepăsare trăda un suflet străin de chinuitoarele zguduiri lumeşti. Hainele lui nu cereau să fie socotite moderne şi toată înfățişarea lui trăda artistul. Era, într-adevăr, pictorul B., cunoscut personal de către mulți dintre cei de față.

— Oricât de ciudate vi s-ar părea vorbele mele, – continuă el, văzând că toți îl priveau cu luare-aminte, – dacă ați fi dispuşi să-mi ascultați scurta istorisire, v-ați da seama că eram îndreptățit să le rostesc. Totul mă face să cred că portretul acesta e cel pe care-l caut!

O curiozitate firească se întipări aproape pe toate fețele. Până şi portărelul se opri cu ciocanul ridicat şi se pregăti să asculte, cu gura căscată. La început cei mai mulți se uitau, fără voie, la portret, dar pe măsură ce povestirea îi prindea mai tare, se uitau țintă spre povestitor.

— Cunoaşteți cartierul numit Kolomna, – începu pictorul. – Acolo totul e altfel decât în alte cartiere ale Petersburgului: partea asta a oraşului nu-i nici capitală, nici provincie. Când intri într-o stradă a Kolomnei, simți cum toate dorințele şi toate pornirile tinereşti ți se spulberă. Viitorul n-are acolo niciun orizont, totul e liniştit, retras, departe de zbuciumul capitalei. Acolo se stabilesc slujbaşi în retragere, văduve sau oameni săraci, «are au de-a face cu senatul[13] şi care de aceea s-au condamnat să locuiască acolo aproape toată viața; bucătăresele care şi-au făcut suma se învârtesc toată ziua prin piață, trăncănesc cu vreun mujic prin dugheni, cumpărând de acolo de cinci copeici cafea şi de patru copeici zahăr, în sfârşit, zăreşti acolo oameni, pe care i-ai putea numi cu un singur cuvânt – oameni cenuşii. Hainele lor, chipul, părul, ochii le sunt tulburi şi cenuşii, ca o zi fără furtună, dar şi fără soare, când ceața întunecă conturul tuturor lucrurilor. În această categorie intră plasatorii de la teatru, la. Pensie, consilierii titulari în retragere şi slujitorii lui Marte, pensionați cu câte un ochi scos şi cu câte o buză umflată. Tuturor acestor oameni nu le mai pasă de nimic. Când merg pe stradă, se uită în jos, fără să ia nimic în seamă şi tac, fără să se gândească la nimic. Avutul lor e o nimica toată, uneori averea li-i doar o sticlă de votcă, din care trag pe îndelete toată ziua: încetineala asta îi fereşte de bețiile tari, cu băutură multă, ca acelea pe care le fac. Duminica tinerii meseriaşi nemți, aceşti eroi ai străzii Meşcianskaia, singurii stăpâni ai trotuarului după miezul nopții.

Viața e peste măsură de liniştită în Kolomna. Rar trece ție acolo câte un cupeu al vreunui actor şi tulbură liniştea prin zgomotul, scârțâitul şi uruitul roților. Acolo, toată lumea umblă pe jos. Birjarul trece fără muşteriu de cele mai multe

ori, ducând doar fân pentru mârțoagă. Acolo poți găsi casă cu cinci ruble pe lună şi chiar şi cu cafea dimineața. Văduvele care primesc pensie sunt aristocrația cartierului. Au o purtare cuviincioasă, își mătură cu grijă odaia, discută cu prietenele despre scumpetea cărnii şi a verzii, unele au câte o fată tânără, tăcută de parcă n-ar avea glas, uneori drăguță, câte un cățel scârbos şi câte o pendulă cu bătaie tristă. Vin la rând actorii, cărora nu le îngăduie leafa să se mute din Kolomna; sunt oameni liberi – ca toți artiştii – şi trăiesc numai pentru plăcerea lor. Stau în halat, își repară pistolul, fac din carton diferite lucruri folositoare pentru casă, joacă dame sau cărți cu câte un prieten venit în vizită. Aşa îşi petrec toată dimineața; seara, au cam aceleaşi îndeletniciri, doar că uneori s-adaugă *punch-i.* După aceşti aşi şi aristocrați ai Kolomnei, urmează puzderia oamenilor mărunți. Ca să stai şi să-i aminteşti pe toți, ar fi ca şi cum te-ai apuca să numeri mulțimea de musculițe dintr-un oțet învechit. În Kolomna stau bătrâne evlavioase, bătrâne care o duc într-o beție, bătrâne care se închină lui dumnezeu şi beau de sting, bătrâne care îşi câştigă bucata de pâine prin mijloace cu neputință de înțeles sau care, ca nişte furnici, cară boarfe şi albituri vechi de la podul Kalinkin până la hala de vechituri, ca să le vândă acolo cu cincisprezece copeici. Într-un cuvânt, ultima drojdie a societății, pentru care nici cel mai virtuos economist n-ar găsi mijlocul să-i îmbunătățească situația.

V-am vorbit despre aceşti oameni, spre a vă arăta cât de des sunt siliți să caute un ajutor urgent sau să recurgă la împrumuturi. De aceea, printre ei se stabilesc cămătari de un soi deosebit, care le dau cu împrumut, pe amanet, sume mici cu dobândă mare. Toți aceşti cămătari mici sunt mult mai neomenoşi decât cei mari, pentru că ei apar în mijlocul sărăcimii şi al zdrențelor expuse în văzul tuturor, pe care un cămătar bogat nu le vede, căci el are de-a face cu oameni care umblă în cupeu. De aceea, omenia le moare prea de timpuriu în suflete.

Printre aceşti cămătari era unul… Trebuie să vă spun, însă, că întâmplarea începută s-a petrecut în veacul trecut, anume sub domnia împărătesei Ecaterina a II-a. Puteți să vă închipuiți cât de mult s-a schimbat Kolomna de atuncea, ca înfățişare şi ca viață. Aşadar, unul dintre cămătarii de acolo era o făptură extraordinară din toate punctele de vedere şi se stabilise în Kolomna demult. Purta un veşmânt asiatic, larg. Culoarea închisă a feței îi trăda obârşia sudică, dar nimeni nu putea spune exact ce nație era: indian, grec sau persan. Statura lui aproape neobişnuit de înaltă, fața slabă şi negricioasă, de o culoare îngrozitoare, indescriptibilă, ochii lui cu un foc neobişnuit, sprâncenele stufoase, îl deosebeau izbitor de locuitorii cenuşii ai capitalei. Nici casa lui nu se asemăna cu micile căsuțe de lemn din jurul ei. Era o clădire de piatră de felul celor clădite odinioară de către negustorii genovezi – cu ferestrele de formă neregulată, cu obloane de fier şi cu zăvoare.

Acest cămătar se deosebea de alții şi prin aceea că putea împrumuta pe oricine cu orice sumă, de la cerşetoarea bătrână şi până la risipitorul demnitar de la curte. În fața casei lui se opreau adeseori cupeuri luxoase, pe fereastra cărora privea uneori capul unei femei din înalta societate, îmbrăcată în veşminte bogate. Se zvonea, cum e dealtfel obiceiul că cuferele lui de fier erau pline de bani fără număr, de giuvaeruri, de briliante şi de alte lucruri lăsate zălog, însă – în ciuda acestui fapt – n-avea lăcomia de câştig obişnuită la cămătari. Dădea bani cu plăcere şi, pe cât se pare, eşalona plata într-un mod foarte avantajos. Însă prin operații aritmetice ciudate, făcea ca dobânda să ajungă la sume grozav de mari. Cel puțin aşa spunea lumea. Insă, ceea ce părea mai ciudat şi mai izbitor, era faptul că toți acei ce luau bani cu împrumut de la el aveau o soartă stranie: toți îşi încheiau viața într-un chip nenorocit. Nu ştiu dacă acestea erau simple presupuneri sau pălăvrăgeli superstițioase şi absurde sau, dimpotrivă, erau zvonuri anume împrăştiate.

Dar, câteva cazuri petrecute într-un timp scurt, sub ochii tuturor, sunt exemple vii şi izbitoare.

Pe vremea aceea, se remarca un tânăr aristocrat care, în ciuda vârstei, se evidenţiase în serviciul statului. Iubea cu înflăcărare tot cea ce era adevărat şi înalt, apăra tot ceea ce crease arta şi mintea omului şi făgăduia să fie un Mecena. În scurt timp fusese distins după merit de către însăşi împărăteasa, care îi încredinţase un post important, potrivit în totul cu cerinţele lui, un post unde putea să facă mult pentru ştiinţă şi pentru binele omenirii. Tânărul dregător se înconjurase de pictori, poeţi şi învăţaţi. Voia să le dea tuturor de lucru şi să-i încurajeze pe toţi. Scosese pe cheltuială proprie o mulţime de publicaţii folositoare, comandase numeroase lucrări de artă, instituise premii de încurajare, dar cheltuind sume mari de bani, îşi prăpădise în cele din urmă toată averea. Însă avântul generos nu-l lăsa să renunţe la îndeletnicirile lui şi începu să caute peste tot bani cu împrumut, iar în cele din urmase adresă cămătarului pomenit. După ce făcu un împrumut mare, omul acesta se schimbă cu totul, încât în scurt timp începu să prigonească tot ce era inteligenţă şi talent în dezvoltare. Vedea în toate scrierile numai părţile slabe şi răstălmăcea fiecare cuvânt. Pe vremea aceea izbucni, din nefericire, revoluţia franceză. Acest eveniment îi servi de armă pentru toate mârşăviile posibile. În orice acţiune vedea o orientare revoluţionară şi aluzii suspecte. Devenise atât de bănuitor, încât – în cele din urmă – începu să se bănuiască până şi pe el însuşi şi se apucă să facă denunţuri neîntemeiate, nenorocind multă lume. Se înţelege că asemenea fapte nu puteau să nu ajungă la cunoştinţa tronului. Mărinimoasa împărăteasă s-a îngrozit şi, plină de nobleţea sufletească ce împodobeşte capetele încoronate, a rostit nişte cuvinte, al cărui înţeles adânc, deşi n-a ajuns la noi cu toată exactitatea, se întipări în multe inimi. A spus anume, că sub un regim monarhic nu se prigonesc pornirile înalte şi nobile ale sufletului şi că sub un astfel de regim nu se dispreţuiesc şi nu se împilează creaţiile

minții, ale poeziei şi ale artei. Dimpotrivă, monarhii le-au ocrotit totdeauna. Un Shakespeare, un Moliere au strălucit sub protecția lor generoasă, pe când un Dante n-a putut să-şi găsească adăpost în patria lui republicană. Adevăratele genii se nasc sub strălucirea şi puterea suveranilor şi a imperiilor, iar nu pe timpul unor fenomene politice monstruoase, sau pe timpul terorii republicane, care n-au dăruit până acum lumii niciun poet. Poeții şi artiştii trebuie răsplătiți, pentru că dau sufletului o pace şi o linişte minunată, nu tulburare şi nemulțumire. Învățații, poeții şi toți promotorii artelor sunt perlele şi briliantele unei coroane imperiale, şi ele măresc frumusețea şi strălucirea epocii unui mare suveran. Împărăteasa era de o frumusețe dumnezeiască în clipa când rosti acele cuvinte. Mi-aduc aminte că bătrânii nu puteau vorbi despre asta, fără să plângă. Toată lumea urmărea cu interes desfăşurarea acelei acțiuni. Spre cinstea mândriei noastre naționale, trebuie să subliniem că, într-o inimă de rus, sălăşluieşte totdeauna dorința nobilă de a lua apărarea asupritului. Demnitarul care înşelase încrederea ce se pusese în el a fost pedepsit în chip exemplar şi îndepărtat din slujbă. Însă o pedeapsă mult mai grozavă se citea pe fețele compatrioților: un dispreț hotărât şi general. Mi-i cu neputință să vă descriu cât a suferit sufletul lui vanitos! Mândria, ambiția înşelată, speranțele spulberate, toate s-au strâns laolaltă şi viața lui s-a stins în accese de nebunie şi de grozavă furie.

Acum, să vă povestesc alt caz izbitor, petrecut la fel, sub ochii tuturor. Era o fată, mai frumoasă decât toate fetele de pe atuncea ale capitalei noastre. Se îmbina în ea minunat, frumusețea noastră nordică, cu frumusețea Sudului… Un briliant cum rar se întâlneşte pe lume. Tatăl meu spunea că nu văzuse ceva asemănător în toată viața lui. Părea să întrunească bogăția, inteligența şi frumusețea sufletească. Avea o mulțime de pretendenți, dintre care cel mai de seamă era prințul R., un tânăr nobil, frumos, cu porniri generoase şi cavalereşti, idealul cel mai sublim al romanelor şi al femeilor,

un adevărat Grandisson. Prințul R. o iubea cu patimă, nebuneşte… Frumoasa fată îi răspundea cu o dragoste tot atât de înflăcărată. Dar rudele ei socoteau că partida nu-i egală. Moşiile moştenite de prinț de la părinți nu mai erau ale lui demult. Familia îi căzuse în dizgrație, iar situația proastă era cunoscută de toți.

Deodată, el părăsi capitala pentru un timp, sub cuvânt că se duce să-şi aranjeze afacerile şi se înapoie după scurtă vreme, înconjurat de un lux şi de o strălucire de nedescris. Balurile strălucitoare şi petrecerile date l-au făcut cunoscut la curte. Tatăl frumoasei fete s-a îmbunat şi în oraş s-a făcut o nuntă dintre cele mai interesante. Nimeni nu ştia precis cauza acestei schimbări şi de unde avea mirele o bogăție aşa de nemaiauzită. Se zvoni că ar fi încheiat o înțelegere cu ciudatul cămătar şi ar fi împrumutat de la el bani. Oricum, nunta pasiona tot oraşul. Mirii erau invidiați de toată lumea. Dragostea lor pasionată şi statornică, suferințele îndurate de atâta timp şi calitățile lor deosebite erau îndeobşte cunoscute. Femeile înflăcărate îşi şi închipuiau fericirea de paradis în care vor trăi tinerii căsătoriți…

Alta însă a fost realitatea. Numai într-un an, soțul s-a schimbat îngrozitor. Caracterul lui, până atuncea nobil şi frumos, se otrăvi de gelozie, de intoleranță şi de nesfârşite toane. Începu să-şi tiranizeze şi să-şi chinuiască soția şi – ceea ce n-ar fi putut nimeni să prevadă – trecu la fapte lipsite de omenie şi chiar o şi bătea. După un an, nimeni n-ar mai fi putut recunoaşte în ea pe femeia strălucitoare de mai înainte, care atrăsese o mulțime de admiratori supuşi. În cele din urmă, nemaiputând să-şi rabde soarta grea, ea pomeni de despărțire. Bărbatul se mânie grozav. Nebun de furie, intră în camera ei cu un cuțit şi fără îndoială ar fi omorât-o, dacă n-ar fi fost împiedicat. Într-o izbucnire furioasă a nebuniei şi a deznădejdii îşi îndreptă cuțitul asupra lui şi îşi încheie viața în chinuri groaznice…

Afară de aceste două cazuri, petrecute sub ochii întregii societăți, lumea povestea numeroase alte întâmplări din viața

oamenilor simpli, aproape toate cu un sfârşit îngrozitor. Un om cinstit şi cumpătat s-a dedat la beţie, un vânzător de prăvălie şi-a prădat stăpânul, un birjar – care ani de-a rândul, lucrase cinstit – şi-a omorât un muşteriu, ca să-i fure câţiva gologani... Nu se putea ca asemenea întâmplări – uneori exagerate de către povestitori – să nu-i fi îngrozit pe modeştii locuitori ai Kolomnei. Nimeni nu se mai îndoia că acest cămătar era în puterea diavolului. Se spunea că punea debitorilor asemenea condiţiuni încât li se zbârlea părul şi să le mărturisească nimănui; că banii lui au o însuşire ciudată, se înfierbântă de la sine şi te ard, sau că poartă semne ciudate... Într-un cuvânt circulau multe zvonuri absurde. Ceea ce era mai interesant însă, era faptul că toată populaţia Kolomnei, toată acea lume a bătrânelor sărace, a micilor slujbaşi şi artişti, pe scurt, toată puzderia de oameni mărunţi, pomenită mai sus, prefera să îndure cea mai grozavă lipsă decât să se ducă la înspăimântătorul cămătar. Au fost aflate bătrâne moarte de foame, care găsiseră că era mai bine să-şi ucidă trupul, decât să-şi piardă sufletul. Cine-l întâlnea pe stradă, simţea cum îl cuprinde spaima. Trecătorii se dădeau la o parte şi încă multă vreme după aceea îşi întorceau ochii cu teamă, urmărind silueta de o neobişnuită înălţime, pierzându-se în depărtare. Chiar şi chipul lui, tot atât de neobişnuit, te făcea să crezi, fără să vrei, că avea în el ceva supranatural. Trăsăturile puternice, ca nişte brazde adânci, nemaiîntâlnite la nimeni – culoarea de bronz topit a obrazului, sprâncenele nemaipomenit de stufoase, ochii înspăimântători, a căror privire nu o putea suporta nimeni, şi până şi cutele largi ale veşmântului său asiatic – toate parcă îţi spuneau că pe lângă patimile puternice ce frământau acest trup, toate patimile celorlalţi oameni erau nimic. Tatăl meu, de câte ori îl întâlnea pe stradă se oprea locului şi de fiecare dată nu se putea abţine să nu rostească: „E un diavol, un adevărat diavol!” Trebuie să mă grăbesc însă să vi-l prezint pe tatăl meu, căci – dealtfel – el e eroul principal al povestirii. Tata era un om remarcabil din multe puncte de vedere. Era

un pictor, cum puţini sunt, una din acele minuni ce zămisleşte în sinul ei Rusia cea nemăsurat de bogată în talente, un autodidact care, fără maeştri şi fără şcoală, îşi găsise singur reguli şi legi în sufletul său. Nu era mânat decât de setea perfecţionării şi îşi urma numai drumul sufletului, din motive necunoscute bine nici de el. Era una dintre acele minuni, calificată adeseori de contemporani cu vorba jignitoare de „ignorant” şi pe care injuriile şi insuccesele nu-i descurajează, ci, dimpotrivă, îi ambiţionează şi le dau forţe şi râvnă noi şi care prin puterea sufletului lor se ridică tot mai mult deasupra acelor opere pentru care fuseseră calificaţi cu titlul de ignoranţi. În orice lucru, simţea instinctiv prezenţa gândirii. A pătruns singur adevăratul înţeles al cuvântului „pictură istorică”. A înţeles de ce un simplu cap sau un simplu portret de Rafael, de Leonardo da Vinci, de Tizian sau de Corregio, poate fi numit pictură istorică şi de cer câteodată, un tablou imens, cu subiect istoric e un simplu *tableau de genre,* cu toate că autorul are pretenţia de a spune că e tablou istoric. Un sentiment lăuntric, convingerile, i-au îndreptat penelul spre subiecte creştine, treapta cea mai înalta a sublimului. Nu era ambiţios, nu se enerva, ca mulţi pictori. Avea o fire hotărâtă, era cinstit, drept, puţin cam necioplit, era parcă închis într-o carapace şi era totodată mândru, trata oamenii cu indulgenţă şi în acelaşi timp cu asprime. „Ce-mi pasă mie de oameni? spunea el de obicei. Doar nu muncesc pentru ei. Nu fac picturi pentru saloane. Ele vor fi aşezate în biserică. Cine mă va înţelege, are să-mi mulţumească; cine nu – tot are să se roage. Pe omul de societate nu-l putem învinui că nu se pricepe la pictură; se pricepe în schimb la jocul de cărţi, la vin, la cai. Ce-i mai trebuie unui boier? Te pomeneşti că dacă va gusta şi din una, şi din cealaltă, se va apuca să facă pe deşteptul şi n-ai să mai poţi trăi din cauza lui… Fiecare trebuie să-şi vadă de treabă. În ce mă priveşte, cred că e mai cinstit omul care spune pe faţă că nu se pricepe la un lucru, decât cel care se preface că ştie ceea ce nu ştie şi strică lucrul de care se apucă”. Se

mulțumea cu onorarii mici, adică lua atât cât îi trebuia ca să-şi întrețină familia şi să poată munci. În afară de asta, nu refuza niciodată să-i ajute pe alții şi întindea totdeauna o mână de ajutor pictorilor săraci. Credea în dumnezeu, cu credința simplă şi cucernicia strămoşilor. Poate că, de aceea, chipurile pictate de el căpătau o expresie înălțătoare neîntâlnită nici în lucrările celor mai strălucite talente. Urmându-şi drumul «roit prin muncă stăruitoare, cu vremea câştigă până şi stima celor ce-l cinstiseră cu titlul de ignorant şi necioplit. Avea mereu comenzi pentru biserici şi nu ducea lipsă de lucru.

Una dintre lucrări l-a pasionat mult… Nu-mi aduc aminte ce subiect avea. Ştiu doar că trebuia să înfățişeze şi un duh al întunericului. Tata s-a gândit mult ce întrupare să-i dea; ar fi vrut ca fața aceea să exprime tot ceea ce oprimă ființa omenească. De câteva ori se gândi la chipul misteriosului cămătar, spunând fără voia lui: „Iată cine ar trebui să-mi pozeze în diavol!"

Închipuiți-vă cât a rămas de uimit, într-o zi, când, în vreme ce lucra în atelier, auzi un ciocănit la uşă; îndată îl văzu intrând pe groaznicul cămătar. Tata nu-şi putu stăpâni un fior.

— Eşti pictor? – îl întrebă cămătarul fără prea multe fasoane.

— Pictor! – răspunse tata nedumerit şi neştiind ce are să se mai întâmple.

— Bine! Atuncea fă-mi portretul. Poate că am să mor în curând şi n-am copii. Dar n-aş vrea să mor cu totul, vreau să mai trăiesc. Poți să-mi faci un portret viu în toată puterea cuvântului?

„Ce mi-aş mai putea dori? gândi tata. Vrea el singur să-mi pozeze în diavol, pentru tablou". Îi făgădui să-i facă portretul. S-au înțeles asupra timpului şi prețului; a doua zi, tata se duse la el cu paleta şi cu penelurile.

Curtea împrejmuită cu zid înalt, câinii, uşile de fier şi zăvoarele, ferestrele arcuite, cuferele acoperite cu covoare

ciudate şi, în sfârşit, însăşi ciudata gazdă, stând nemişcat înaintea lui, toate i-au făcut o impresie stranie. În fața ferestrelor erau îngrămădite parcă anume atâtea lucruri, încât numai prin partea de sus putea intra puțină lumină în odaie. „Drace! Cât de frumos îi e luminată fața!” îşi spuse tata în gând şi începu să lucreze cu patimă, ca şi cum s-ar fi temut să nu dispară lumina aceea atât de potrivită. „Ce forță! gândi el. Dacă l-aş face măcar pe jumătate de cum este, mi-ar omorî toți sfinții şi îngerii; ei ar păli în fața lui. Ce forță diabolică. Dacă am să fiu cât de cât credincios naturii are să sară jos de pe pânză. Ce trăsături extraordinare!”

Tata îşi spunea mereu aceste cuvinte şi îşi sporea râvna. După câtva timp, băgă de seamă că unele trăsături ale cămătarului se şi întipăriseră pe pânză. Dar pe măsură ce lucrarea înainta, îl cuprindea o apăsare şi o nelinişte nelămurită. Totuşi, se hotărî să urmărească şi să redea întru totul orice trăsătură, cât de neînsemnată, întâi începu să redea ochii. Aveau în ei atâta forță, încât nici nu te-ai fi putut gândi că-i vei putea reda aşa cum sunt. Totuşi, tata se hotărî să le descopere cu orice preț cele mai mici amănunte şi nuanțe, să le pătrundă taina... Dar când începu a picta, adâncind aceste amănunte, simți un dezgust atât de ciudat, o stare sufletească atât de apăsătoare încât fu silit să lase penelul din mână pentru câtva timp. În cele din urmă, îşi dădu seama că nu mai poate răbda. Simțea că ochii aceia i se înfigeau în suflet şi năşteau în el o nelinişte nelămurită. A doua şi a treia zi, acest sentiment crescu. Simți că-l prinde frica! Lăsă penelul şi spuse hotărât că nu mai poate lucra. Să fi văzut dumneavoastră cum se schimbă înspăimântătorul cămătar la aceste vorbe. Îi căzu tatei la picioare şi-l imploră să-i sfârşească portretul, spunând că de el depinde soarta şi existența lui, că îi prinsese cu penelul trăsăturile vii, că dacă le va reda întocmai cum sunt, va trăi şi mai departe, în portret, printr-o putere supranaturală, că nu va muri de tot că trebuie să fie prezent în lume. Tata se îngrozi la asemenea vorbe; i se părură atât de ciudate şi de îngrozitoare, încât

aruncă penelurile şi paleta şi se repezi afară din odaie ca un nebun.

Gândul la toate acestea nu-i dădu pace toată ziua şi toată noaptea. A doua zi de dimineaţă primi portretul de la cămătar printr-o femeie, singura fiinţă aflată în slujba lui, care-i spuse că stăpânul ei nu mai vrea portretul, nu i-l plăteşte şi-l trimite înapoi aşa. În aceeaşi seară află că ciudatul cămătar murise şi că va fi înmormântat după ritualul religiei lui. Toate acestea i se părură tatii din cale afară de stranii. Trebuie să vă spun că din acest moment firea tatii se schimbă simţitor. Era neliniştit, tulburat, fără să ştie din ce pricină. Peste puţin făcu o faptă de necrezut. De câtăva vreme lucrările unuia dintre elevii lui atrăseseră atenţia unui cerc restrâns de cunoscători şi amatori. Tata văzuse că are talent, de aceea îi arăta o bunăvoinţă deosebită. Deodată, începu să-l invidieze. Nu mai putea răbda s-audă lumea vorbind despre el, să-i vadă pe toţi înconjurându-l cu simpatie.

În sfârşit, ca o culme a ciudei, află într-o zi că acest elev fusese însărcinat să facă o pictură pentru o biserică bogată, de curând clădită. Acest fapt îl scoase din sărite. „N-am să admit să triumfe un mucos! spunea tata. Încă n-a sosit timpul să se nesocotească bătrânii. Slavă domnului, încă mai am putere. Să vedem care pe care…” Şi acest om, odinioară atât de drept şi curat la suflet, începu să se dedea la intrigi şi uneltiri, lucruri privite totdeauna de el cu scârbă. În cele din urmă, obţinu instituirea unui concurs, la care puteau lua parte şi alţi pictori. Apoi se închise în atelier şi începu să lucreze cu patimă. Părea că vrea să-şi pună în lucrarea asta toate forţele şi toată făptura. Făcu într-adevăr una dintre cele mai bune lucrări ale sale. Nimeni nu se îndoia că va avea întâietatea. Picturile fură prezentate la concurs şi toate erau, pe lângă pictura tatii, cum e noaptea pe lângă zi. Deodată, unul dintre membrii comisiunii – dacă nu mă înşel o faţă bisericească – făcu o observaţie care îi izbi pe toţi.

— Pictura asta arată mult talent, – spuse el, – dar chipurile nu arată sfinţenie. Dimpotrivă, ochii lor au ceva demonic, ca

şi cum mâna pictorului ar fi fost condusă de un sentiment necurat.

Toată lumea privi lucrarea şi nu putu să nu recunoască adevărul vorbelor. Tata se repezi la tablou, parcă spre a controla observaţia atât de jignitoare, dar îşi dădu seama cu groază, că făcuse ochii cămătarului pe aproape toate chipurile. Aveau toţi ochii aceia o expresie atât de satanică şi de ucigătoare, încât tata tresări fără voia lui. Pictura îi fu respinsă şi, spre marea ciudă a tatălui, trebui să audă că întâietatea rămase de partea elevului său. Mi-e cu neputinţă să vă descriu cât de înfuriat s-a întors acasă. Era gata-gata s-o bată pe mama, goni din casă copiii, îşi rupse penelurile şi şevaletul, smulse portretul cămătarului de pe perete, ceru un cuţit şi porunci să se facă foc în cămin, vrând să taie tabloul în bucăţi şi să-l ardă. În clipa aceea, veni un prieten al său, pictor şi el, om vesel, totdeauna mulţumit de sine, fără năzuinţe îndepărtate, fără pretenţii; se apuca vesel de orice lucrare îi cădea în mână şi era şi mai vesel când era vorba să se pună pe mâncare sau pe chef.

— Ce faci? Ce vrei să arzi? – îl întrebă el pe tata, apropiindu-se de portret. – Asta e una din cele mai bune opere ale tale… E cămătarul mort de curând! Da, e o lucrare desăvârşită! L-ai prins minunat, parcă e viu! Ba, ceva mai mult. Pe când era în viaţă, ochii lui nu s-au uitat niciodată aşa cum se uită acum, în tabloul tău.

— Să vedem cum au să se uite din foc! – spuse tata şi făcu o mişcare, vrând să arunce portretul în cămin.

— Stai, pentru numele lui dumnezeu! – spuse prietenul apucându-l de mână. – Mai bine dă-mi-l mie, dacă te stinghereşte atâta!

Tata se opuse la început, pe urmă i-l dădu. Prietenul, vesel, mulţumit din cale afară de achiziţie, luă portretul şi plecă.

După aceea, tata se simţi deodată mai liniştit, ca şi cum odată cu portretul i s-ar fi luat şi povara de pe suflet. Se minună de răutatea şi de invidia lui, ca şi de schimbarea

vădită a întregii lui firi. După ce îşi analiză fapta, se întrista şi spuse cu sufletul îndurerat:

— M-a pedepsit dumnezeu! Mi s-a cuvenit să nai se respingă tabloul… îl concepusem cu gândul de a-mi distruge aproapele. Nu se putea ca sentimentul diabolic al invidiei, care mi-a condus penelul, să nu se răsfrângă şi asupra tabloului!

Îl căută pe fostul lui elev, îl îmbrățişa cu căldură, îl rugă să-l ierte şi căută – pe cât era cu putință – să-şi îndrepte greşeala, începu să lucreze din nou, liniştit ca şi mai înainte, dar chipul îi era tot mai des gânditor. Se închina mai mult şi mai des, tăcea mai mult decât înainte şi nu mai judeca pe nimeni aşa de aspru. Şi treptat, trăsăturile aspre ale firii sale se îndulciră. După puțină vreme, îl zgudui şi mai mult o întâmplare. Nu se văzuse demult cu prietenul care-i luase portretul. Tocmai se pregătea să se ducă să-l vadă, când prietenul intră pe neaşteptate. Spuse, după ce schimbară câteva vorbe şi întrebări:

— Dragul meu, nu degeaba ai vrut să arzi portretul. Are în el ceva ciudat, naiba să-l ia… Să ştii că nu cred în vrăjitorii dar, crede-o sau nu, tabloul are în el pe diavolul!

— Ce spui? – întrebă tata.

— Din clipa când l-am atârnat în casa mea, am simțit o mâhnire şi o nelinişte grozavă. Îmi venea să strâng pe cineva de gât. Eu, care nu ştiusem ce-i insomnia, am cunoscut-o, am avut coşmaruri… Nu ştiu dacă erau visuri sau altceva: parcă voia să mă gâtuie un strigoi, şi mi se tot năzărea afurisitul de bătrân. Într-un cuvânt, nu pot să-ți descriu starea în care mă aflam. Nu mai pățisem niciodată ceva asemănător. Rătăceam ca un nebun, mi-era frică, presimțeam o primejdie! Simțeam că nu mai pot spune un cuvânt vesel şi sincer, ca şi cum s-ar fi aflat mereu lângă mine un spion.. Numai din clipa când am dat portretul nepotului meu – care mi-l ceruse cu insistență – am simțit că mi-a căzut o piatră de pe umeri. Am devenit din nou vesel precum vezi…

Da, dragul meu, l-ai pictat pe diavol!

Tata, după ce ascultă povestirea cu deosebită atenție, întrebă:

— Acum portretul e la nepotul tău?

— Da de unde! N-a putut nici el să-l sufere în casă! Poate că sufletul cămătarului trecuse în portret. Bătrânul iese din ramă, umblă prin odaie… ceea ce povesteşte nepotul meu e pur şi simplu de necrezut pentru o minte omenească. L-aş fi socotit nebun, dacă n-aş fi încercat şi eu ceva asemănător. Nepotul meu a vândut portretul unui colecționar de tablouri, dar nici el nu l-a putut răbda şi l-a vândut mai departe.

Această povestire îl mişcă puternic pe tatăl meu. Deveni gânditor, căzu în ipohondrie, în cele din urmă începu să creadă «a penelul lui fusese într-adevăr o armă a diavolului, că o parte din viața cămătarului trecuse în portret, cu adevărat, iar acum tulbură lumea, insuflă porniri drăceşti, iscă în suflete chinurile îngrozitoare ale invidiei şi abate pictorii din drumul lor… îndată după aceea, i s-au întâmplat pe neaşteptate trei nenorociri: i-au murit pe rând soția, fata şi un băiat, încât el le socoti moartea drept pedeapsă a cerului şi hotărî să se ducă la călugărie.

Când am împlinit nouă ani, tata m-a dat la Academia de arte frumoase şi, după ce şi-a achitat creditorii, s-a retras la un schit depărtat şi după câtva timp a fost tuns şi făcut călugăr. Minună tot schitul prin viața de ascet şi prin respectarea neclintită a tuturor legilor monahale. Stareţul află despre penelul lui meşteşugit şi-i ceru să picteze o icoană mare pentru biserică. Însă călugărul răspunse smerit dar hotărât, că nu-i vrednic să pună mâna pe penel, pentru că-l profanase, iar spre a mai fi vrednic de el, trebuie să-şi purifice întâi sufletul, prin muncă şi mari jertfe. Stareţul nu-l sili. Tata îşi înăspri viața monahală cât putu. Socotind în cele din urmă că traiul nu-i era destul de aspru, ceru binecuvântarea stareţului şi se retrase într-un loc sălbatic, să fie cu totul singur. Acolo îşi clădi un adăpost din crengi, se hrănea numai cu rădăcini crude, căra pietre dintr-un loc în altul sau sta – de la răsăritul şi până la asfințitul soarelui – în acelaşi loc,

cu mâinile ridicate spre cer, rostind mereu rugăciuni; într-un cuvânt, căuta prin toate mijloacele să atingă cele mai înalte culmi ale răbdării şi lepădării de sine, lucru pe care-l întâlneşti doar în vieţile sfinţilor. Aşa şi-a istovit trupul câţiva ani, dar întărindu-şi-l totodată prin puterea dătătoare de viaţă a rugăciunii. În sfârşit într-o zi se întoarse la schit şi spuse hotărât stareţului:

— Acum, sunt gata! Dacă vrea Dumnezeu, fac lucrarea. Subiectul era naşterea lui Isus. A lucrat un an, fără să iasă din chilie, hrănindu-se atât cât să nu moară de foame şi rugându-se întruna. După un an, pictura fu gata. Era o minune a penelului. Trebuie să vă spun că nici călugării, nici stareţul nu se prea pricepeau în pictură. Totuşi, toţi au fost mişcaţi de extraordinara sfinţenie a chipurilor. Smerenia şi blândeţea dumnezeiască de pe chipul maicii domnului plecată asupra pruncului, adânca înţelepciune din ochii pruncului dumnezeiesc, care a şi început parcă să vadă ceva în depărtare, solemna tăcere a regilor căzuţi la picioarele lui Isus, pătrunşi de minunea sfântă, în sfârşit, adânca şi divina linişte din întreaga pictură, toate erau înfăţişate într-un tot atât de armonios şi într-o frumuseţe atât de covârşitoare, încât impresia a fost magică. Toţi călugării căzură în genunchi, iar stareţul spuse înduioşat:

— Un om nu poate face un tablou ca acesta, numai cu ajutorul artei omeneşti. Penelul ţi-a fost condus de o putere mai mare şi sfântă, iar binecuvântarea cerurilor s-a pogorât asupra lucrării tale.

Eu tocmai îmi terminasem studiile la Academia de arte frumoase, şi căpătasem medalia de aur, ca şi îmbucurătoarea nădejde a unei călătorii în Italia, cel mai frumos vis al unui pictor de douăzeci de ani. Nu mai aveam decât să-mi iau rămas bun de la tata, de care mă despărţisem cu doisprezece ani în urmă. Mărturisesc că uitasem cum arată la faţă. Auzisem câte ceva despre viaţa lui sfântă de ascet şi credeam că am să văd un chip aspru de pustnic, străin de tot ce se află pe lume, că nu mai ştie nimic afară de chilie şi rugăciuni, un

om istovit şi uscat de post şi de veşnică veghe. Vă închipuiți cât am rămas de uimit, când am văzut înaintea mea un bătrân frumos, aproape sfânt. Chipul lui, fără niciun semn de istovire, răsfrângea lumina unei bucurii cereşti. Barba albă ca zăpada şi pletele uşoare, aproape vaporoase, de culoarea argintului, i se împrăştiau frumos pe piept şi pe cutele rasei negre, ajungându-i până la funia care-i încingea sărăcăcioasa haină de călugăr. Ceea ce m-a mişcat însă mai mult au fost cuvintele şi ideile despre artă, auzite din gura lui, şi pe care mărturisesc că am să le păstrez totdeauna în sufletul meu, dorind sincer ca toți confrații mei să facă la fel.

— Te-am aşteptat, fiule! – îmi spuse el, când m-am apropiat să mă binecuvânteze. – Ai înaintea ta o cale pe care de azi înainte ți se deschide viața. E o cale curată, să nu te abați de la ea… Ai talent! Talentul e cel mai prețios dar al lui dumnezeu. Nu-l distruge! Cercetează, studiază tot ce vezi, supune totul penelului… Dar învață să găseşti în toate ideea lăuntrică şi mai ales caută să pătrunzi marea taină a creațiunii. Fericit este alesul care a pătruns taina! Pentru un asemenea om natura n-are subiecte vulgare sau neînsemnate. Un pictor creator e tot atât de mare într-un lucru neînsemnat, ca şi într-unui mare. Un lucru demn de dispreț nu mai e demn de dispreț în opera lui, dacă-şi pune în el minunatul suflet; lucrul demn de dispreț arată sublim, pentru că a fost trecut prin purgatoriul sufletului. Arta dă omului ideea de rai ceresc şi dumnezeiesc, şi asta e de-ajuns pentru a fi pusă mai presus de toate celelalte lucruri. Cât de superioară e solemna linişte față de frământările lumeşti, tot atât de superioară e creațiunea față de distrugere. Cât de superior e un înger numai prin lumina şi curățenia lui, față de nenumăratele forțe, patimi şi ambiții ale diavolului, tot atât de superioară e o înaltă creațiune artistică față de tot ce există pe lume… Sacrifică tot pentru artă şi iubeşte-o cu toată patima, dar nu cu o patimă plină de pofte pământeşti, ci cu una blândă şi cerească. Fără ea, omul n-are putere să se înalțe deasupra pământului şi nici nu poate crea minunata muzică a

împăcării, căci opera de artă superioară pogoară pe lume pentru liniştirea şi împăcarea tuturor oamenilor. Ea nu poate sădi revolta în suflet, ci se înalță pururea către dumnezeu ca o rugăciune tremurătoare. Dar sunt clipe… clipe negre.

Tata se opri. Băgai de seamă că fața lui luminoasă i se întunecă deodată, ca şi cum ar fi trecut peste ea un nor.

— Am avut în viața mea o întâmplare! – continuă el. – Nici azi nu-mi pot da seama al cui a fost chipul ciudat, pictat de mine. Parcă mi s-ar fi arătat diavolul… Ştiu că lumea nu crede în existența diavolului. De aceea, n-am să-ți vorbesc de el! Am să-ți spun doar că am pictat chipul acela cu dezgust şi că n-am simțit nicio dragoste pentru muncă. Degeaba încercam să-mi înving împotrivirea, să înăbuş tot ce simțeam şi să rămân credincios naturii. Portretul pictat n-a fost operă de artă! De aceea, toți cei ce-l privesc sunt cuprinşi de nelinişte şi tulburare, nu de sentimentul artistului, căci artistul e plin de pace chiar şi în mijlocul neliniştii. Mi s-a spus că portretul acela trece din mână în nună şi lasă în urmă numai chinuri, sădeşte în inima pictorilor ură neagră împotriva semenilor, dorința răutăcioasă de prigoană şi hulă. Să te ferească dumnezeu de astfel de patimi! Nu există nimic mai îngrozitor ca ele. Mai bine îndură tu toată amărăciunea prigoanelor, decât să prigoneşti tu pe cineva măcar cât de puțin. Salvează-ți curățenia sufletului! Cine are talent, trebuie să fie mai curat la suflet decât toți! Ceea ce se iartă altora, nu se iartă celui ce are talent. Pe omul care iese de-acasă îmbrăcat în haine curate de sărbătoare e destul să cadă un singur strop de noroi, pentru ca toată lumea să se strângă în jurul lui, să-l arate cu degetul şi să spună că e neglijent. Dar lumea aceea nu vede cât de multe pete sunt pe hainele de fiecare zi ale altor trecători, pentru că pe o haină de toate zilele petele nu se văd.

După aceea, tata mă binecuvântă şi mă îmbrățişa. Niciodată n-am avut un sentiment atât de înălțător. M-am strâns de pieptul lui mai curând cu evlavie decât cu dragoste

de fiu şi i-am sărutat părul de argint revărsat pe rasă. În ochi îi luceau lacrimile.

— Fiule, îndeplineşte-mi o singură rugăminte! – îmi spuse el înainte de despărțire. – Poate dai undeva de portretul acela… Ai să-l recunoşti repede după ochii neobişnuiți şi după nefireasca lor expresie. Caută să-l distrugi cu orice preț…

Spuneți şi dumneavoastră dacă puteam să nu jur că-i voi împlini rugămintea! De cincisprezece ani n-am văzut nicio lucrare care să semene măcar de departe cu aceea descrisă de tata. Şi, deodată, aici, la licitație…

În clipa aceea, fără să-şi sfârşească fraza, pictorul îşi întoarse ochii spre perete, să mai vadă odată portretul. Aceeaşi mişcare spre ciudatul portret o făcu în aceeaşi clipă şi mulțimea ascultătorilor. Dar, spre marea uimire a tuturor, portretul nu mai era pe perete. Un murmur tulbure trecu prin mulțime, apoi se auzi limpede: „A fost furat!" într-adevăr, îl furase cineva, folosindu-se de lipsa de atenție a publicului prins de povestire. Toți au stat multă vreme nedumeriți, neputând să-şi dea seama dacă văzuseră într-adevăr ochii aceia extraordinari, sau totul fusese năzărire de-o clipă în ochii lor obosiți de îndelunga cercetare a vechilor picturi.

Sfârşit

{1} Personaj dintr-un basm popular rus. (N. red. rom.)
{2} Monede de aur de cinci sau zece ruble, în Rusia țaristă. (N. red. rom.)
{3} E încântător, Liza! Liza, vino aici (în limba franceză). (N. trad.)
{4} Ce figură drăguță! (în limba franceză). (N. trad.)
{5} Minunat, minunat (în limba franceză). (N trad.)
{6} E încântător (în limba franceză). (N, trad.)
{7} Ce idee fericită (în limba franceză). (N, trad.)
{8} Zeul războiului, la romani. (N red. rom.)
{9} În toată figura lui e ceva extraordinar (în limba franceză). (N. trad.)
{10} Ar fi trăit, după Herodot, pe la 850 î.e.n. Este autorul marilor epopei Iliada şi Odissea şi al epopeii comice Batrocomyomachia. (N. red. ruse)
{11} Şarpe fabulos care, după credința celor vechi, ucidea pe oricine numai cu privirea. (N. red. rom.)
{12} *Caius-Cilnius Mecena*— (secolul I. î.e.n.) Om politic şi scriitor roman. Sfetnic al împăratului August. Protector al poeziei şi al ştiinței. Numele său a devenit sinonim cu protector al artelor. (N. red. rom.)
{13} Instituție superioară juridico-administrativă, în Rusia țaristă. (N. Red, rom.)